

Plutchikov indeks profila emocija (PIE) kod zatvorenika

Mustak, Mario

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:460623>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Plutchikov indeks profila emocija (PIE) kod zatvorenika

Mario Mustak

Zagreb, lipanj, 2016.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Plutchikov indeks profila emocija (PIE) kod zatvorenika

Mario Mustak

Mentor: Doc.dr.sc. Martina Lotar Rihtarić

Zagreb, lipanj, 2016.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao rad „Plutchikov indeks profila emocija (PIE) kod zatvorenika“ i da sam njegov autor. Svi dijelovi rada, rezultati istraživanja ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Mario Mustak

Zagreb, lipanj, 2016.

SAŽETAK

Plutchikov indeks profila emocija (PIE) kod zatvorenika

Student: Mario Mustak

Mentor: Doc.dr.sc. Martina Lotar Rihtarić

Plutchikov indeks profila emocija (PIE) jedan je od najkorištenijih instrumenata u Republici Hrvatskoj za procjenu ličnosti u selekcijske svrhe. Ispunjavanje instrumenta se temelji na principu prisilnog izbora između 62 para termina koji su vezani uz osam temeljnih emocija/dimenzija te se nakon toga vrši interpretacija svake dimenzije zasebno ili kombinacija različitih dimenzija.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi postojanje razlike u dimenzijama PIE upitnika između različitih skupina zatvorenika te je koncept istraživanja podijeljen na tri istraživačka problema. Ispitivale su se razlike u dimenzijama PIE upitnika između zatvorenika i zatvorenica, između povratnika i zatvorenika koji su prvi puta na izdržavanju kazne zatvora te između skupina počinitelja različitih kaznenih djela (ubojstvo, zloupotreba opojnih droga, razbojništvo, teška krađa). Prije samog istraživanja postojala je namjera uvrštavanja u istraživanje i počinitelja kaznenog djela silovanja i spolnog iskorištavanja djeteta, no zbog malog broja počinitelja navedenih kaznenih djela njih se uspoređivalo međusobno.

Podaci potrebni za provedbu ovog istraživanja dobiveni su uz suglasnost Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav i u suradnji s Centrom za dijagnostiku Zagreb te je ono provedeno na uzorku od N=1366 zatvorenika.

Rezultati odstupaju od američkih normi na način da zatvorenici postižu niže rezultate od prosječnih vrijednosti instrumenta, no unatoč tome utvrđene su razlike u pojedinim dimenzijama u svim istraživanim problemima. U odnosu na prvi problem istraživanja u kojem su se ispitivale razlike između zatvorenica i zatvorenika utvrđene su određene statistički značajne razlike. Tako zatvorenici postižu više rezultate u dimenzijama nekontroliranost i opozicionalnost, dok zatvorenice postižu više rezultate u dimenziji deprivacije. U dimenzijama agresivnosti, samozaštite, eksploracije, reprodukcije i inkorporacije nema statistički značajnih razlika između ovih dviju skupina. Drugi problem istraživanja bavio se razlikama između povratnika i prvoosuđenih zatvorenika te je utvrđeno da povratnici postižu više rezultate na dimenzijama opozicionalnost i agresivnost, dok prvoosuđeni postižu više rezultate na

dimenzijama reprodukcije, inkorporacije, samozaštite kao i na bias skali. Statistički značajna razlika između ove dvije skupine zatvorenika nije utvrđena u dimenzijama nekontroliranosti, deprivacije i eksploracije. Kao što je ranije navedeno, treći problem je podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu uspoređivani su počinitelji kaznenog djela silovanja i spolnog zlostavljanja djeteta zbog malog broja zatvorenika te u odnosu ovih dviju skupina nije utvrđena statistički značajna razlika ni u jednoj dimenziji Indeksa profila emocija što upućuje na određenu sličnost između skupina. U drugom dijelu međusobno su uspoređivana ostala kaznena djela (ubojstvo, zloupotreba opojnih droga, razbojništvo i teška krađa) te je statistički značajna razlika utvrđena u većini dimenzija, osim u dimenzijama eksploracije i samozaštite. Značajnost dobivenih rezultata leži u tome što se u određenoj mjeri može predvidjeti tijekom izdržavanja kazne zatvora, postojanje eventualnog rizika od recidivizma, ali i povećati osjetljivost na potrebe različitih skupina zatvorenika.

Ključne riječi: Plutchik, indeks profila emocija, osobine ličnosti, emocije, zatvorenici

SUMMARY

Emotion profile index (EPI) among prisoners

Emotion profile indeks (EPI) is one of the most used instruments in Croatia for appraisal of personality traits for selection purposes. The instrument is based on forced choice of 62 pairs of possibilities, and the theory contains eight basic emotions/dimension. The interpretation can be made for each dimension separately or for combination of different dimensions.

The aim of this study was to determine the existence of differences in the dimensions of EPI questionnaire between different groups of prisoners and the concept of research is divided into three research problems. It examined the differences on the dimensions of EPI questionnaire between male and female prisoners, among returnees and prisoners who are the first time on a prison sentence and between different groups of perpetrators of various crimes (murder, abuse of narcotics, robbery and aggravated theft). Before the research there was the intention of including perpetrator of rape and sexual exploitation of children, but because of the small number of perpetrators of these crimes, they were compared with each other.

Information required for the implementation of this research were obtained with the consent of the Central Office of the Prison System and in collaboration with the Center for diagnosis of Zagreb and it is conducted on a sample of $N = 1366$ prisoners.

The results differ from US standards in the way that prisoners achieve lower results than the average value of the instrument, but despite that, the differences were determined in various dimensions in all of the investigated problems. The first research problem was to examine differences between male and female prisoners and there were found significant differences. Male prisoners achieve higher results in the dimensions Orientation and Rejection, while female prisoners achieve higher results in the dimension of Deprivation. The dimension of Aggression, Protection, Exploration, Reproduction and Incorporation have no statistically significant differences between these two groups. The second problem of the research was to determine the differences between returnees and prisoners who are the first time in prison. The returnees achieved higher results on dimensions Rejection and Aggression, while the prisoners who are the first time in prison achieve higher results on dimensions Reproduction, Incorporation, Protection and on bias scale. A statistically significant difference between these two groups of prisoners has not been established in the dimensions Orientation, Deprivation and Exploration. As previously stated, the third problem is divided into two parts. In the first

part were compared perpetrators of rape and sexual abuse of children due to the small number of inmates who committed these kind of crime. Comparing these two groups of prisoners we determined that there was not any statistically significant differences in any dimension of EPI which suggests a certain similarity between these groups. The second part of the third problem was to compare other crimes (murder, abuse of narcotics, robbery and aggravated theft) and a statistically significant difference was found in most dimension, except the dimensions Exploration and Protection. The significance of the results is that to a certain extent can predict the course of serving the prison sentence, the existence of a possible risk of recidivism, but also increase sensitivity to the needs of different groups of prisoners.

Key words: Plutchik, Emotion profile index, Personality traits, emotions, prisoners

Sadržaj

1.	UVOD.....	1
1.1.	EMOCIJE	1
1.1.1.	PSIHOEVOLUCIJSKA TEORIJA EMOCIJA	3
1.1.2.	PROFIL INDEKS EMOCIJA.....	6
1.2.	OSOBINE LIČNOSTI KOD ZATVORENIKA.....	10
2.	CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE.....	16
3.	METODOLOGIJA	17
3.1.	POSTUPAK I ISPITANICI	17
3.2.	INSTRUMENT.....	18
4.	REZULTATI I RASPRAVA.....	20
5.	ZAKLJUČAK	35
6.	LITERATURA	38

1. UVOD

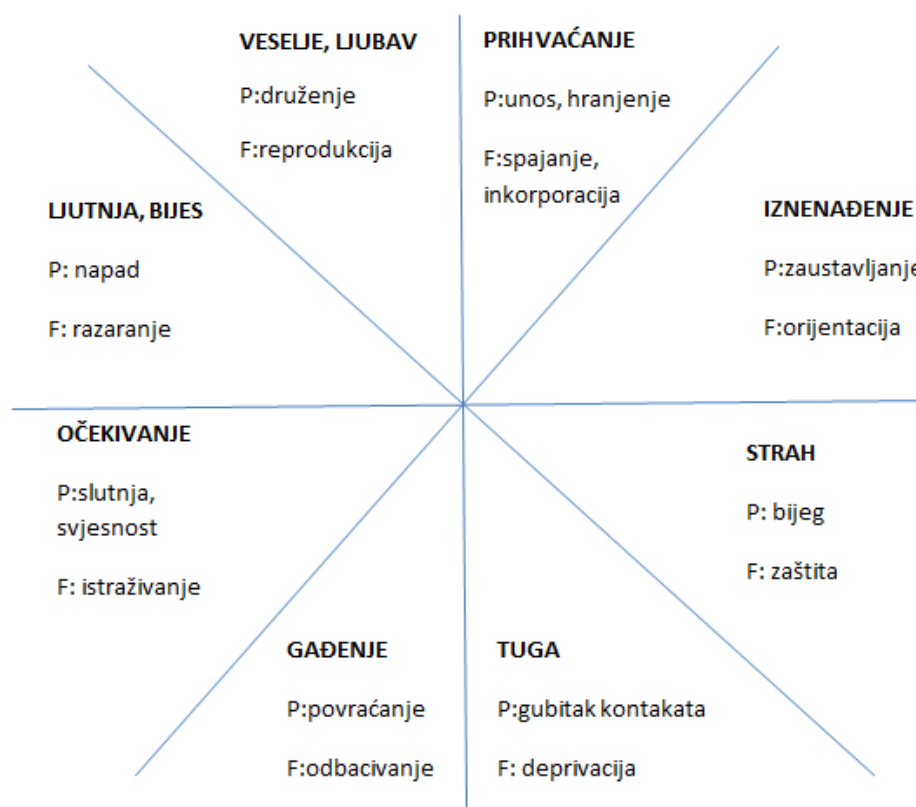
1.1. EMOCIJE

Robert Plutchik je američki psiholog i jedan od pionira kada je riječ o istraživanju emocija i njihove važnosti na svakodnevno funkcioniranje čovjeka. Gotovo cijeli svoj profesionalni život posvetio je emocijama u namjeri da doprinese razvoju kliničke prakse. Sam je smatrao da je područje emocionalnosti zanemareno od strane istraživača te da u emocijama postoji izniman potencijal za razumijevanje ljudskog ponašanja. Takva stav znanosti doprinio je malom broju teorija koje se bave emocijama, šturim definicijama i izostanku konsenzusa po pitanju emocija (Plutchik, 2001, Plutchik, 2006). Postavlja se pitanje: zbog čega se mali broj istraživača bavi emocijama ako su one toliko značajne? Plutchik (2006) navodi nekoliko razloga zanemarivanja emocija. Naime, emocije su prema mišljenju mnogih istraživača izrazito subjektivne i, prema mišljenju psihoanalitičara, potisnute, što otežava daljnju analizu i generaliziranje rezultata. Nadalje, ljudi često iskazuju određene emocije zbog društvene uvjetovanosti, odnosno, iskazuju emocije koje su društveno prihvatljive u određenim situacijama kako bi izbjegli potencijalnu kritiku i time ugrozili vlastitu potrebu za pripadanjem. Također, rječnik kojim se emocije opisuju je kulturološki određen i razlikuje se od istraživača do istraživača (Averill, 1975, Shields, 1984; prema Plutchik, 2006). Zbog navedenih razloga mnogi istraživači su zanemarivali emocije u svojim istraživanjima. Iako su emocije kroz modernu povijest bile zanemarene, Plutchik (2001) ističe pet pravaca koji su im posvetili zasluženu pažnju i koji su u konačnici utjecali i na razvoj njegove Psihoevolucijske teorije. Veliki utjecaj na Plutchika imao je Charles Darwin s Teorijom evolucije (Darwin 1872, Darwin 1965; prema Plutchik, 2006). Glavna premisa Teorije evolucije je da sam proces evolucije ne utječe samo na anatomsku strukturu, već i na um i ponašanje. U tom kontekstu emocije imaju adaptivnu funkciju, odnosno one pospješuju vjerojatnost opstanka jedinke. Plutchik (2001) ističe da se emocije s evolucijskog stajališta mogu najbolje objasniti kao prilagodba potaknuta izazovima preživljavanja i razmnožavanja koji je dio postojanja svakog organizma. Teorija koja je također ostavila veliki trag u Plutchikovom razvoju je Psihofiziološka teorija Williama Jamesa (1884; prema Plutchik, 2006). James je problematizirao redoslijed pojavljivanja pojedinih komponenata emocija, odnosno izazivaju li fiziološke promjene organizma doživljaj emocija ili emocije izazivaju spomenute promjene. Psihofiziološka teorija je doprinijela daljnjem proučavanju autonomnih promjena povezanih s emocijama. Važnu ulogu u razvoju Plutchikove teorije imala je i Neurološka tradicija Waltera Cannona (1929; prema Plutchik,

2006). Pomoću rane neurobiologije otkrila se važnost limbičkog sustava, odnosno kemijske ravnoteže u mozgu što je dovelo do razvoja psihijatrije. Teorije druge polovice 20. stoljeća koje su imale utjecaj na Plutchika su Psihodinamska teorija (Freud, 1936; prema Plutchik, 2006) koja se počinje baviti nagonima, emocijama, stupnjem emocionalnog razvoja, poremećajima emocionalnog razvoja te Kognitivna teorija (Heider, 1958; prema Plutchik, 2006) putem koje se ističe važnost kauzalnih procesa (osjećaj onoga što bi trebalo biti, naši ciljevi) za emocionalna stanja ljudi. Uz nabrojene teorijske pravce, prema Plutchiku (2006) doprinos općoj teoriji emocija daju i Sandor Rado knjigom Teorija neodgodivih afekata (1969), Charles Brenner knjigom Afekt kao hedonističko stanje i koncept (1974), Charles Spezzano u knjizi Psihoanaliza kao komunikacija i interpretacija afekata (1993) te Lazarus, Tomkins i Greenberg. Navedeni istraživači su uvidjeli da su emocije ključne u terapiji, da ljudi koriste emocije kako bi se prilagodili izazovima sredine, da su emocije uvijek dostupne introspekciji, ali i da ljudi često pogrešno tumače vlastite i tuđe emocije. Sam Plutchik (2001) smatra da emocije imaju duboke evolucijske korijene, a to je činjenica koja može objasniti njihovu kompleksnost i omogućiti razvoj kliničke prakse. Također, Plutchik (1962; prema Baškovac-Milinković, Bele-Potočnik, Hruševar i Rojšek, 1986) dodaje da su emocije šablonske reakcije tijela, uzrokovane su određenim podražajem, a javljaju se u srhu zaštite, uništenja, reprodukcije, deprivacije, prihvaćanja, odbijanja i eksploracije. Također, emocije nisu samo osjećaj ili stanje, već su emocije složeni lanac događaja koji su međusobno povezani i oni započinju podražajem, a uključuju osjećaj, psihološke promjene i potrebe za ponašanjem kojim bi povećali vjerojatnost za postizanjem cilja (Plutchik, 2001). Dakle, svrha emocija ne znači samo osjećati se na određeni način, već su one proces za uspostavljanje interakcije s okolinom i uspostavljanje ravnoteže u svakodnevnom funkcioniranju dok je ponašanje medij za uspostavljanje spomenute ravnoteže. Nadalje, Neisser (1963) smatra da kognitivne funkcije zapravo služe emocijama i biološkim potrebama. Zbog navedenog, svaka nova kognitivna reakcija povezana je s pripadajućom emocionalnom reakcijom (pr. strah, ugoda, bol). Emocije imaju i funkciju reguliranja socijalnih procesa. Tako primjerice, ljudi puno češće odabiru komunikaciju kao sredstvo za rješavanje konflikta od borbe koja nosi puno više opasnosti za narušavanjem ravnoteže. No, ponekad emocije ne uspijevaju održati adaptivnu funkciju. U situacijama kada osoba iskazuje određene emocionalne reakcije u neprimjerenim situacijama to može utjecati na njeno mentalno zdravlje, socijalnu prihvaćenost, integriranost u društvo te izazvati niz poteškoća i konflikata.

1.1.1. PSIHOLUČIJSKA TEORIJA EMOCIJA

Plutchik u sklopu svoje teorije predstavlja tri modela. *Strukturalni model*- objašnjava samu strukturu teorije. Navodi se kako postoji osam primarnih emocija uz 4 bipolarne dimenzije (sreća-tuga, ljutnja-strah, prihvaćanje-gađenje, iznenađenje-očekivanje). Sve navedene emocije razlikuju se u sličnosti, intenzitetu i polaritetu. Emocije su raspoređene kružno zbog toga što su u više stupnjeva slične jedne drugima, ali postoje i razlike odnosno suprotnosti (Plutchik i Kellerman, 1968). Svaka emocija ima pripadajuću funkciju i ponašanje (primjerice, emocija iznenađenja je povezana s ponašanjem zaustavljanja i funkcijom orijentacije), a u sredini kruga se nalazi „konflikt“ (Slika 1) (Zelenbrz, 2005). U tom kontekstu možemo reći da emocije nisu fiksne, već se nalaze na svojevrsnom kontinuumu (primjerice, iritacija-nemir-gnjev-bijes) i variraju u svojoj sličnosti odnosno razlikama. Tako je primjerice, ljutnja bliža gađenju nego radosti. Emocije se mogu međusobno kombinirati u većem ili manjem intenzitetu i sa sličnijim ili različitim emocijama i tvoriti složenije emocije (pr. strah + očekivanje = anksioznost).

Slika 1 Shematski prikaz emocija, pripadajućih ponašanja (P) i funkcija (F) (Plutchik, 1962; prema Zelenbrz, 2005)

Ako se kombiniraju bliske emocije (pr. veselje i prihvaćanje) one tvore manji konflikt od kombinacija suprotnih emocija (pr. ljutnja i strah). Svaka emocija povezana je sa svojim karakterističnim dimenzijama (Tablica 1) te one svojim pojavljivanjem ispunjavaju određenu svrhu. Navedene dimenzije su također i tzv. *funkcionalni jezik*.

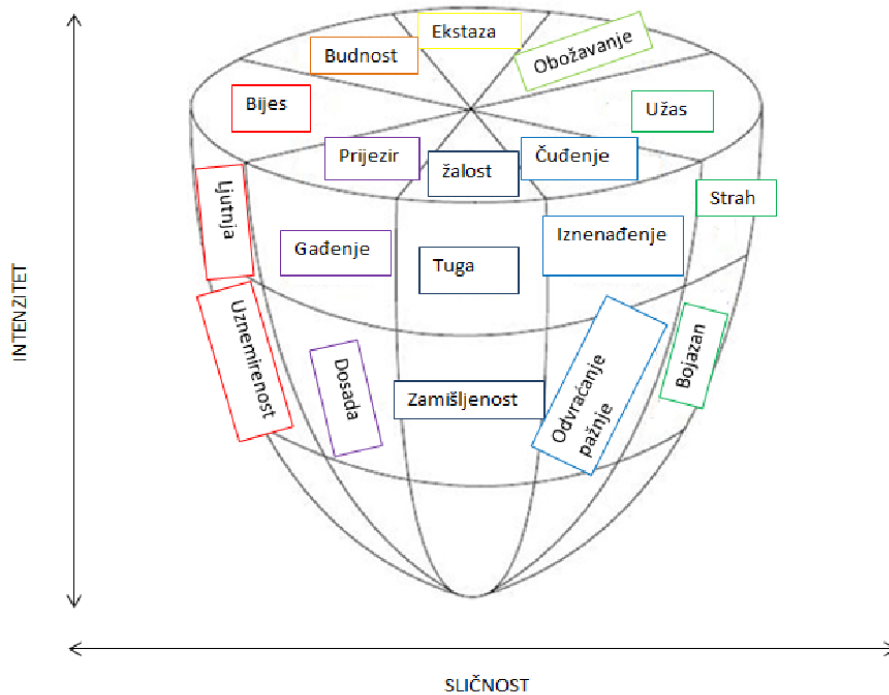
Tablica 1 Emocije i njima pripadajuće dimenzije

Emocija	Dimenzija
Veselje, ljubav	Reprodukcija
Prihvaćanje	Inkorporacija (pripajanje, uključivanje)
Iznenadjenje	Nekontroliranost
Strah	Samozaštita
Tuga	Deprivacija
Gađenje	Opozicionalnost
Očekivanje	Eksploracija (proučavanje)
Ljutnja	Agresija

Uz činjenicu da su emocije linearne pri čemu su prikazane razlike u polaritetu one se mogu razlikovati i prema intenzitetu, ali i sličnosti pri čemu je vidljiva njihova multidimenzionalnost (Slika 2). U slučaju da se određena kombinacija primarnih emocija javlja češće i bude duljeg trajanja, ona tvori osobine ličnosti osobe. Povezanost emocija i osobina ličnosti možemo primijetiti u tome što se većina riječi koje se koriste za opisivanje emocija može koristiti i za opisivanje osobina ličnosti.

Drugi model Plutchikove teorije je *sekvencijski*. Uloga sekvencijskog modela je da definira glavne komponente emocionalnih reakcija. U glavne komponente emocionalne reakcije ubrajaju se: kognicija, osjećaj, neurološke promjene, impuls prema akciji, cilju usmjereno ponašanje, obrane i stilovi prevladavanja. Navedene komponente povezane su kroz feedback petlje putem kojih se u svakom trenutku prenose informacije i na taj način se povećava vjerojatnost opstanka i preživljavanja (Plutchik, 2006). Također, u sekvencijskom modelu glavna ideja je da emocije nisu uvijek linearne niti su predvidive, već su raspoređene u krugu. Greenberg i Pavio (1997; prema Plutchik, 2006) navode da emocije služe kako bi dale feedback na vlastite reakcije u određenom događaju. Izvanjski događaji zapravo predstavljaju okidače koji pokreću emotivni proces. Da bi emotivni proces bio pokrenut potrebna je interpretacija događaja iz okoline. Tako primjerice, ocjena dva na ispitu može imati različito značenje za

različite studente. Kod nekog može izazvati sreću i iznenađenje, a kod drugog studenta tugu i razočaranje. Interpretacija događaja može biti očigledna i iščitati se iz nečijeg ponašanja, a nekad je kompleksna i prikrivena. Nadalje, osjećajno stanje često prethodi impulsu ka akciji, no impuls ka akciji ne mora nužno dovesti do akcije (primjerice, ljutnja i bijes ne moraju nužno dovesti do fizičkog obračuna).

Slika 2 Multidimenzionalni model emocija (Plutchik, 2006)

Također, osjećajno stanje može imati utjecaj na kogniciju, ali i obrnuto. Naša kognicija može imati značajan utjecaj na to kako se osjećamo. To je posebno izraženo u situacijama kada želimo od drugih dobiti nešto za sebe. U tom kontekstu Spezzano (1993; prema Plutchik 2006) navodi da ljudi često koriste ljubav i zastrašivanje kako bi druge zaokupili sobom.

Posljednji model putem kojeg Plutchik objašnjava svoju teoriju je *derivacijski*. Plutchik (2006) smatra da su osobine ličnosti zapravo derivati, odnosno izvedenice dviju ili više emocija. Osobinom ličnosti možemo smatrati kombinaciju emocija koja se javlja češće ili je duljeg trajanja. Primjerice, trajna kombinacija emocija „radosti“ i emocije „predviđanja“ tvori „optimizam“ kao osobinu ličnosti. U slučaju kada se neke emocije miješaju i ispoljavaju u ekstremnoj formi riječ je o poremećaju ličnosti. Također, važan segment derivacijskog modela su i ego obrane. „Ego obrane su fiksacije na mali i rigidan izbor pokušaja, koji su primitivni i

neadekvatni, da se riješi zadatak ega odnosno da se osoba prilagodi zahtjevima realnosti radi vlastite gratifikacije“ (Sjoback, 1973; prema Plutchik, 2006, str. 111). Ego obrane imaju funkciju blokiranja, prilagođavanje ili prikrivanja/maskiranja mentalnih sadržaja (Plutchik, 2006).

1.1.2. PROFIL INDEKS EMOCIJA

Plutchik je putem svoje teorije nastojao pružiti sveobuhvatnu definiciju emocija, no vrlo važan segment njegovog profesionalnog rada je i želja da doprinese razvoju kliničke prakse. U skladu s time, Plutchik je zajedno s Kellermanom razvio instrument *Profil indeks emocija (PIE)* čiji je glavni cilj bio vrednovanje relativnog stupnja svake od 8 primarnih emocija (Plutchik i Kellerman, 1968; prema Baškovac-Milinković i sur., 1986). Plutchik i Kellerman (1968) su bili uvjereni da postoji odnos između emocija i osobina ličnosti zbog čega su svoje istraživanje posvetili upravo tome. Nakon provedenih početnih istraživanja, odabrano je dvanaest termina za osobine ličnosti (Tablica 2) kako bi mogli uspoređivati koncept ličnosti i koncept emocija te su spomenuti termini upareni u svim mogućim kombinacijama. Nakon određivanja dvanaest primarnih osobina ličnosti, one su podijeljene u četiri kvadranta s obzirom na sličnost, polaritet i intenzitet (kao što je prikazano na slici 1). Daljnji korak bio je utvrditi riječi/terme koji najbolje opisuju navedene osobine ličnosti. Kako bi to ostvario, Plutchik je okupio kliničke psihologe koji su zatim opisivali osobine ličnosti. Za svaku od osobina bilo je nužno da psiholozi odrede dva termina za koje smatraju da najbolje opisuju predložene osobine ličnosti. Nakon prikupljenih opisa, Plutchik je odabrao termine koji se najčešće javljaju u iskazima psihologa. Prvi termin izabran je s 93% slaganja, dok je drugi termin odabran s 79% slaganja psihologa. Odabrani termini su se zatim kombinirali u svim mogućim varijantama što je dovelo do 66 parova termina. U završnoj fazi kreiranja izbačena su četiri para zbog ponavljanja (Baškovac-Milinković i sur., 1986).

Tablica 2 Dvanaest termina koji označavaju osobine ličnost (Kurbalija, 2006)

Crte ličnosti	Definicija
Društven	Ugodan u odnosima s drugima, druželjubiliv
„Grize se u sebi“	Osjeća nezadovoljstvo koje ne može otvoreno izraziti
Impulzivan	Postupa ne razmišljajući o posljedicama
Samosvjestan	Zabrinut zbog toga kakav će dojam ostaviti na druge
Oprezan	/
Uvredljiv	Razdražljiv, prgav
Poslušna	Bez protivljenja čini ono što se od njega zahtjeva
Potišten	Neraspoložen, tmuran
Svadjljiv	Želi se dokazivati, izaziva rasprave
Pustolovan	Uživa u promjeni, privlači ga ono što je novo i uzbudljivo
Sramežljiv	Bojažljiv, stidljiv, nesiguran
Nježan/ljubazan	Neposredan, lako izražava simpatije prema drugima

Nadalje, konstruirani mjerni instrument temelji se na principu prisilnog izbora. Ispitanik bira jedno od dva ponuđena termina koji ga po njegovom mišljenju bolje opisuje. Odabranim terminom osoba iskazuje svoje emocionalne dispozicije nakon čega se spomenuti odabir boduje na način da se jedan bod dodjeljuje jednoj od osnovnih emocija. Rezultat se nakon obrade prikazuje grafički u krugu unutar kojeg je izražen relativan stupanj izraženosti pojedine emocije (Bašković-Milinković i sur., 1986). Prema rezultatima upitnika ličnosti mogu se odrediti područja i intenzitet konflikta (vidi tabela 3) (Plutchik i Kellerman, 1968).

Tablica 3 Područja i intenzitet konflikta (Kellerman, Plutchik, 1968)

Nizak konflikt	Srednji konflikt	Visok konflikt
Društven	Uvredljiv	Pustolovan
Nježan/ljubazan	Svadljiv	Impulzivan
Samosvjestan	Poslušan	Sramežljiv
		Potišten
		Oprezan
		„Grize se u sebi“

Intenzitet konflikta vrednuje se na način da se rezultati iznad 60% procjenjuju kao visoki, a rezultati ispod 40% kao niski. Također, rezultati se mogu interpretirati na 2 načina:

- a) „visoki“ ili „nizak“ postotak
- b) tumačenje određenih kombinacija emocija (Baškovac-Milinković i sur., 1986).

Važno je napomenuti da je u instrument uvedena i „bias“ skala pomoću koje se otkriva tendenciju davanja socijalno (ne)poželjnih odgovora.

Plutchik i Kellerman (1968) su nakon sastavljanja instrumenta provjeravali valjanost na tri grupe ispitanica. Ispitanice su bile u dobi od 25 do 30 godina, kvocijentom inteligencije između 90 i 110 te godišnjim primanjima između 4000 i 7500 \$. Uzorak se razlikovao u tome da su dvije grupe (40 ispitanica) bile hospitalizirane na odjelima mentalnog zdravlja dok je jedna skupina bila iz opće populacije. Hospitalizirane grupe su se također međusobno razlikovale u tome što je 20 ispitanica bilo u skupini „neprilagođene u manjoj mjeri“ i 20 ispitanica u skupini „značajna neprilagođenost“. Rezultati su pokazali da ispitanice iz hospitaliziranih skupina češće odabiru područja srednjeg i visokog konflikta što potvrđuje Plutchikovu tezu o tome da veća neprilagođenost predstavlja veći rizik, a samim time i valjanost instrumenta. Također, „značajno neprilagođene“ ispitanice su nesretnije, socijalno povučnije, apatičnije i anksioznije od „neprilagođenih u manjoj mjeri“, dok su „neprilagođene u manjoj mjeri“ agresivnije, prkosnije, depresivnije od ostalih skupina ispitanica.

O važnosti ovog mjernog instrumenta za kliničku praksu u Republici Hrvatskoj govori i podatak da je PIE, uz 16PF i EPQ, jedan od tri najkorištenija upitnika za ispitivanje ličnosti u selekcijske svrhe, no mali je broj istraživanja koja se bave karakteristikama instrumenta

(Matešić, 1999; prema Mršić Husar, 2008). Također, doprinos upitnika ličnosti je uspješnost selekcije. Točnost podataka proizlazi iz činjenice da upitnik ličnosti nije u značajnijoj vezi s drugim selekcijskim metodama (primjerice demografski podaci, IQ). Nadalje, instrument se često opisuje kao ekonomičan, jednostavan za primjenu te se uglavnom koristi u kliničkoj praksi, u selekcijske svrhe ili u medicinskim istraživanjima (Zelenbrz, 2005).

U Republici Hrvatskoj PIE je korišten u nekoliko navrata. Primjerice, Ozimec (1980; prema Zelenbrz 2005) je uspoređivala rezultate PIE upitnika između osoba s psihosomatskim poremećajima i redovne populacije. Rezultati su bili očekivani u smislu da je redovna populacija češće birala dimenzije niskog konflikta odnosno pozitivnije emocije. Nadalje, Maras (1992; prema Zelenbrz 2005) je istraživao povezanost obrazovanja, dobi, kvocijenta inteligencije, osobina ličnosti prema PIE upitniku i radne uspješnosti mornara. Prema rezultatima moglo se zaključiti da su značajni prediktori za radnu uspješnost u navedenom području dimenzije: reprodukcija, inkorporacija i eksploracija. Također, Mršić Husar (2008) utvrđivala je razlike u dimenzijama kod veterana Domovinskog rada s različitim intenzitetom PTSP-a. Dobiveni rezultati kod ispitanika s kroničnim PTSP-om su ili ekstremno visoki (dimenzije: agresivnost, nepovjerljivost, depresivnost) ili ekstremno niski (dimenzije: povjerljivost, društvenost, kontroliranost, pristranost). Također, osobe s visokom razinom PTSP-a skloniji su se negativnije prikazivati, odnosno birati socijalno nepoželjnije odgovore što se može okarakterizirati kao svojevrsni „poziv u pomoć“ (Carol, Foy, 1994; prema Mršić Husar, 2008). S druge strane, Zelenbrz (2005) je ispitivala aspekte upotrebljivosti PIE upitnika u selekcijske svrhe i razlike u dimenzijama s obzirom na spol, stupanj obrazovanja i ispitanikovu dob. Rezultati pokazuju da je selekcijska skupina u dimenzijama agresivnosti, opozicionalnosti i inkorporacije sklonija davanju socijalno poželjnih odgovora. U spomenutim dimenzijama je primijećena najveća razlika. S obzirom na dob i stupanj obrazovanja nema statistički značajnih razlika. Ista autorica navodi motivaciju kao glavni problem istraživanja ovakve vrste na način da se selekcijska skupina nastoji prikazati što bolje, dok se neselekcijska skupina nastoji prikazati što točnije.

Uz istraživanja koja su prikazala vrijednost PIE upitnika postoje i autori i istraživanja koja upućuju na određena ograničenja upitnika. Pureta (1993; prema Zelenbrz, 2005) je provjeravala dijagnostičku valjanost PIE upitnika kod neuroza, anksioznih neuroza, depresivnih neuroza i konverzivnih neuroza. Autorica naglašava kako upitnik nije upotrebljiv za razlikovanje podvrsta neurotičnih poremećaja. Također, Momirović (1987; prema Mršić Husar, 2008) navodi kako je PIE relativno slab mjerni instrument, niske pouzdanosti, osrednje homogenosti

i reprezentativnosti i loše diskriminativnosti čestica te se njegova primjena može tolerirati isključivo uz upotrebu drugih instrumenata. Nadalje, u hrvatskoj praksi se javlja problem što ne postoje hrvatske norme za kvantitativnu interpretaciju zbog čega se koriste američke norme (Zelenbrz, 2006). Baškovac-Milinković i sur. (1986) su uspoređivali prosječne rezultate hrvatske i američke grupe te su došli do zaključka da se u bitnim dimenzijama rezultati preklapaju, a da do razlika u rezultatima dolazi zbog jezične neprilagođenosti. Kurbalija (2006) također naglašava problem naziva originalnih termina i poteškoća s prijevodom što dovodi do nejasnoća i poteškoća obrade i interpretacije rezultata. Uz sve navedeno, može se zaključiti da je Indeks profila emocija pogodan za raznovrsne uzorke ispitanika, da se može koristiti za mjerenje individualnih razlika, ali i razlika u grupi. Također PIE je jedan od rijetkih instrumenata koji mjeri raznolikost emocionalnih stanja, no nije ga preporučljivo koristiti kao jedini instrument za procjenu ličnosti već kao dopunu drugim instrumentima (Baškovac-Milinković i sur., 1986).

1.2. OSOBINE LIČNOSTI KOD ZATVORENIKA

Kao što je već i ranije navedeno, emocije imaju izniman utjecaj na razvoj osobina ličnosti. Plutchik (2006) navodi da ličnost, ali i poremećaji ličnosti proizlaze iz emocija i imaju utvrđeni obrazac međusobnih odnosa. Važnost navedenog međuođnosa naglašavaju i Lawrence i suradnici (2008; prema Marinić i Pučić, 2011) koji osobinama ličnosti smatraju one značajke koje objašnjavaju relativno trajne i stabilne obrasce ponašanja, osjećanja i razmišljanja. Horga i Drenovac (1994) također navode postojanje izvjesne povezanosti između osobina ličnosti i njima pripadajućeg emocionalnog stanja. Također, Mejovšek (2001) osobine ličnosti smatra najvažnijom sastavnicom u predviđanju i proučavanju ponašanja ljudi. Zbog svega navedenog, ne iznenađuje činjenica da su osobine ličnosti važna komponenta za istraživače koji se bave ponašanjem i funkcioniranjem osobe. Iako su spomenuta saznanja univerzalna, odnosno, mogu se primijeniti na opću populaciju, u ovom radu važnost osobina ličnosti sagledavat će se u kontekstu zatvorenika i izdržavanja kazne zatvora. U Republici Hrvatskoj veliki se značaj pridaje tretmanu zatvorenika te se na taj način nastoji doprinijeti postizanju specijalne prevencije (Bojanić i Mrčela, 2006). Da bi se mogle poduzimati adekvatne tretmanske aktivnosti prema zatvorenicima nužno je istražiti i razumjeti njihove obrasce funkcioniranja i ponašanja. Allport (1961; prema Mejovšek, Lebedina-Manzoni, Lotar i Šarić, 2007) navodi da osobine ličnosti utječu na ponašanje pojedinca u određenoj situaciji, ali i obrnuto. S druge

strane, Plutchik i Kellerman (1968) ističu kako osobine ličnosti mogu u određenim situacijama dovesti do nepoželjnog pokušaja prilagodbe u kojem izazivaju konflikt pojedinca s njegovim socijalnim okruženjem. Navedeno se može dovesti u kontekst sa zatvoreničkom populacijom koja je u većoj ili manjoj mjeri u konfliktu s društvom zbog odabira neadekvatnog ponašanja za zadovoljenje vlastitih potreba i pokušaja ponovnog vraćanja u ravnotežu. Da su osobine ličnosti zatvorenika češće u području visokog konflikta slažu se mnogi istraživači. Primjerice, Gootfredson i Hirschi (1990; prema Mejovšek i sur., 2007) navode da su zatvorenici emocionalno nestabilni, pretjerano osjetljivi, agresivni, egocentrični te da imaju manjak odgovornosti. Također, Eysenck (1977; prema Mejovšek, 2001) objašnjava kako je zatvorenička populacija iznimno heterogena zbog čega je nemoguće s apsolutnom sigurnošću tvrditi postojanje ili prevladavanje određenih osobina ličnosti, no kod većine zatvorenika postoji povišen neuroticizam, ekstraverzija, psihoticizam, psihopatija i manija. Nadalje, zatvorenici se i međusobno razlikuju u određenim karakteristikama. U tom kontekstu, Farkaš i Žakman-Ban (2006) u svom istraživanju utvrđuju da prvoosuđeni zatvorenici imaju povišenu suicidalnost, depresivnost i anksioznost, dok zatvorenici s duljim zatvoreničkim „stažom“ i recidivisti postižu niže rezultate na varijablama anksioznosti, straha, depresivnosti i psihosomatike, a povišeni rezultat na varijablama samopouzdanja. Također, Van Dam (2005; prema Međedović, 2009) navodi da osobe koje su impulzivnije i sklonije traženju uzbuđenja češće čine kaznena djela zbog čega su i češće osuđivane na kazne zatvora. Time se može objasniti povišeni rezultati na varijablama ekstraverzije, ali i psihoticizma kod višestruko osuđivanih zatvorenika. Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2001) su istraživali razlike u agresivnosti između recidivista i nerecidivista. Prema rezultatima je vidljivo da su recidivisti znatno agresivniji, posebice u kontekstu fizičke agresije. Nadalje, Šarić i Raboteg-Šarić (2013) istraživali su prediktore recidivizma nakon izdržavanja prve kazne zatvora pri čemu su primijetili povišeni rezultat na varijabli avanturizma te sniženi rezultat na varijabli empatije kod višestruko osuđivanih.

Obilježja ličnosti zatvorenika se razlikuju i s obzirom na spol. Općenito, na skalama samoprocjene žene su socijabilnije, prijateljskije, savjesnije, ali i anksioznije i ovisnije, dok se muškarci s druge strane procjenjuju samopouzdanijima, asertivnijima, otvorenijima za nova iskustva i opuštenijima (Ones i Anderon, 2002; Goldberg i Sweeney, 1998; Feingold, 1994; prema Zelenbrz, 2005). No, što se tiče razlika između zatvorenika i zatvorenica primjetnije su razlike u specifičnim dimenzijama osobina ličnosti. Primjerice, Panton (1974) je koristeći se MMPI instrumentom istraživao razlike u osobinama ličnosti između zatvorenica i zatvorenika.

U rezultatima navodi kako su zatvorenici češće u krugu antisocijalnih osobina ličnosti, dok su zatvorenice češće asocijalne s povišenom emocionalnom nestabilnosti. Također, Drapalski, Youman, Stuewig i Tangney (2009) navode kako je kod zatvorenica viši rezultat na varijablama anksioznosti i somatskih poteškoća, dok nema razlike s obzirom na spol u obilježjima ličnosti koje naginju graničnom poremećaju ličnosti ili obilježjima izazvanim traumama. Nadalje, Warren i suradnici (2002) navode kako više od 80% zatvorenica boluje od barem jednog psihičkog poremećaja. Isti autori, kao poremećaje ličnosti koji se najčešće javljaju kod zatvorenica, navode antisocijalni, paranoidni i granični poremećaj ličnosti koje obilježavaju impulzivnost, bezobzirnost, sumnjičavost, emocionalnu nestabilnost i drugo. Da zatvorenice češće imaju psihičke probleme slažu se i Šućur i Žakman-Ban (2005). Zatvorenicama i spolnim razlikama u hrvatskom zatvorskom sustavu bavile su se i Jadrešin i Mustapić (2014). Autorice također navode da zatvorenice češće imaju psihološke i psihijatrijske poremećaje za razliku od zatvorenika. Također, iste autorice kao važna obilježja ličnosti zatvorenica ističu emocionalnu nezrelost i nestabilnost, nekritičnost, anksioznost, sklonost rizičnom ponašanju, neadekvatno nošenje sa stresom, impulzivnost, rigidnost i somatizaciju.

Brojni su razlozi zbog kojih se ljudi uključuju u kriminalna ponašanja. Doležal (2009) u tom kontekstu navodi nekoliko područja: kriminalna povijest, edukacija, zaposlenje, obiteljske prilike, smještaj, slobodno vrijeme, emocije, stavovi, druženje i konzumacija alkohola ili droga. Prema navedenom vidimo da su osobe koje se bave kriminalnim aktivnostima iznimno heterogena skupina zbog čega je nemoguće govoriti o uzročno -posljedičnim vezama između kriminalnog ponašanja i bio-psiho-socijalnih utjecaja. Zasiurno postoje neke sličnosti i razlike u osobinama ličnosti među zatvorenicama, no postavlja se pitanje: postoje li određene pravilnosti u osobinama ličnosti s obzirom na počinitelje specifičnih kaznenih djela?

U ovom dijelu rada prikazat će se rezultati istraživanja koja su se bavila osobinama ličnosti počinitelja raznih kaznenih djela. Kaznena djela koja će biti obuhvaćena su: ubojstvo, kaznena djela protiv spolne slobode (silovanje i spolni odnošaj s djetetom), zloupotreba opojnih droga te imovinski delikti. Ovim skupinama kaznenih djela bavit ćemo se u dijelu koji slijedi jer su one najčešće istraživane te za njih postoji najviše podataka.

Počinitelje ubojstava se najčešće povezuje s povišenom agresivnošću, napetosti, opsjednutosti dominacijom i teškoćama u percipiranju realnosti (Gavin, 2014). Također, Grasswell i Hollin (1994; prema Gavin, 2014) dodaju teškoće u inhibiciji kao jedan od važnijih čimbenika za

počinjenje ubojstva. Nadalje, Novaković (2009) je provodio istraživanje u kojem analizira „homicidno ponašanje“ kod 1420 počinitelja ubojstava u BiH počinjenih u razdoblju od 1997. do 2006. godine. Rezultati pokazuju da počinitelji nasilnih ubojstava imaju izraženi psihoticizam, impulzivnost, nasilnost i egocentričnost uz sniženu anksioznost. Rezultati istraživanja osobina ličnosti počinitelja ubojstava u velikoj mjeri naglašavaju povišenu agresivnost i sklonost nasilničkom ponašanju. U tom kontekstu, Vukosav, Jelaš i Sindik (2014) provode istraživanje u kojem uspoređuju počinitelje nasilnih delikata, nenasilnih delikata i kontrolnu skupinu. Skupina počinitelja nasilnih delikata postiže više rezultate na dimenziji agresivnosti, odnosno sklonosti nasilnom ponašanju, ali ističu i povišenu introvertiranost kod počinitelja nasilnih delikata kao jedan od mogućih prediktora za nasilničko ponašanje koje često prethodi počinjenju ubojstva.

Uz kaznena djela ubojstva, određeni dio zatvorenika osuđen je na kaznu zatvora zbog kaznenog djela protiv spolne slobode (KZ/15). Prema kaznenom zakonu koji je bio na snazi do 2013. godine, spomenuta glava kaznenog zakona nazvana je Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa (KZ/97). Navedena glava kaznenog zakon (KZ/97) obuhvaća široki raspon kaznenih djela, no unutar nje najzastupljenija kaznena djela su *silovanje* i *spolni odnošaj s djetetom*. Oba kaznena djela mogu se promatrati pod sumiranim pojmom seksualnog nasilja koje se definira kao *bilo koji čin seksualne prirode kojim se lomi povjerenje i sigurnost žrtve* (www.danet.org; prema Martinjak, 2003; str. 94). Seksualno nasilje obuhvaća čitav niz kaznenih djela seksualne prirode: silovanje, rodoskrvnuće, seksualno zlostavljanje djece, seksualno iskorištavanje, voajerizam i drugo (Martinjak, 2003). Podaci o osobinama ličnosti počinitelja seksualnih delikata se u mnogočemu razlikuju. Primjerice, Levin i Stava (1987) se bave proučavanjem osobina ličnosti počinitelja seksualnih delikata. Autori ističu kako počinitelji seksualnih delikata postižu više rezultate na agresivnosti, no naglašavaju da je ona uglavnom potisnuta. S druge strane, Okami i Goldberg (1992) ističu pasivnost, sramežljivost i usamljenost kao važne osobine ličnost seksualnih prijestupnika. Dodaju, kako su navedene karakteristike izraženije kod osoba s pedofilskim sklonostima, no u njima se ne razlikuju značajno od počinitelja drugih vrsta seksualnih delikata. U kontekstu počinitelja seksualnih delikata na štetu djece, Raymond, Coleman, Ohlekring, Christenson i Miner (1999) proveli su intervju s 42 seksualna prijestupnika s deliktom na štetu djeteta i došli su do rezultata da većina ispitanih ima povišenu depresivnost i anksioznost te postižu više rezultate na varijabli socijalne fobije. Nadalje, navode da je kod većine ispitanika primjetna veća zastupljenost poremećaja raspoloženja tijekom života. Slične rezultate prikazuje i Petter (1998; prema Martinjak, 2003)

koji navodi da su počinitelji seksualnih delikata uglavnom nesigurne osobe koje su niskog samopoštovanja i neuspješne u socijalnim kontaktima. Vlaškalić i Vlaški (2006) istraživali su psihopatološke karakteristike 146 počinitelja seksualnih delikata. Prikazani rezultati upućuju na povećanu zastupljenost psihopatoloških karakteristika posebice onih vezanih za emocionalnu nestabilnost.

Zloupotrebavanje opojnih droga može obuhvaćati široki spektar kaznenih djela. U hrvatskom kaznenom zakonodavstvu ona se može promatrati iz dvije perspektive. Prva perspektiva obuhvaća neovlaštenu proizvodnju i promet drogama. Spomenuti dio obuhvaća preradu, prijenos, uvoz, izvoz, nabavljanje, posjedovanje, prodavanje, organiziranje preprodaje droge i drugo. Dok se druga perspektiva odnosi na navođenje drugih osoba na konzumaciju droga (Kazneni zakon, 2015). Za potrebe ovog rada značajnija je prva perspektiva zbog činjenice da aktivnosti koje ona obuhvaća češće završavaju izricanjem kazne zatvora. Korisnici opojnih droga su izrazito heterogena populacija. Razlikuju se po uzrocima konzumiranja, motivima, socijalnom statusu, učestalosti konzumiranja droge, psihološkim karakteristikama ovisnika, stupnju uključenosti u životni stil ovisnika i drugim karakteristikama (Buđanovac i Jandrić, 2002). Također, važno je imati na umu da korisnici sredstava ovisnosti koji su uključeni u kriminalne aktivnosti ne čine samo kaznena djela vezana uz droge (Maloić i sur., 2013). Ovisnički stil života se često povezuje s graničnim poremećajem ličnosti koji označava emocionalnu nestabilnost, autodestruktivnost i suicidalno ponašanje (Jerković i Maglica, 2015). Također, Brooner, King, Kidorf, Schmidt i Bigelow, (1997) su istraživali komorbiditet 716 ovisnika o opijatu. Prikazani rezultati upućuju na visoku zastupljenost antisocijalnog poremećaja ličnosti, depresivnosti i drugih poremećaja raspoloženja. Uz antisocijalni i granični poremećaj ličnosti, Bosanac (2008) navodi da postoji i visoka zastupljenost narcističkog i histrionskog poremećaja ličnosti kod ovisnika. Ista autorica, naglašava da veća izraženost navedenih poremećaja ličnosti označava sniženi afekt i rezultira slabijim razumijevanjem potreba drugih. Nadalje, brojni autori veliku pažnju pridaju impulzivnosti i traženju uzbuđenja kao važnim osobinama ličnosti za razvoj ovisnosti (Zuckerman, 1979; Newcomb i Bentler, 1988; Watson i Clark, 1993; Hayaki i sur., 2005; Swan i sur., 2002; prema Butorac, 2010). Uz navedene osobine ličnosti ističe se i prkošenje društvenim normama kod ovisnika što posljedično dovodi do ponašajne dezinhibicije (Butorac, 2010).

Posljednja skupina počinitelja koja će se u ovom radu detaljnije prikazati su počinitelji kaznenih djela protiv imovine. Navedena skupina je odabrana jer, kako navodi Kovčović i Vukadin (2011), imovinski kriminalitet čini glavni kriminalitet u Hrvatskoj. U skupinu

kaznenih djela protiv imovine se ubrajaju različita kaznena djela kao što su: krađa, teška krađa, razbojništvo, razbojnička krađa, utaja, pronevjera, prijevarena i dr. (Kazneni zakon, 2015). Uzevši u obzir srž kaznenih djela protiv imovine (protupravno prisvajanje tuđe imovine), u ovom dijelu rada možemo se osvrnuti i na gospodarski kriminalitet. Kovačević i Kecman (2007) istražili su i uspoređivali osobine ličnosti počinitelja različitih delikata među kojima su i imovinski. Prema prikazanim rezultatima, primjetno je da su počinitelji imovinskih delikata infantilne i emocionalno nestabilne osobe te da su uglavnom ovisne o drogama. Prema ovom nalazu, osobine ličnosti počinitelja imovinskih delikata se mogu djelomično povezati s ranije prikazanim osobinama ličnosti ovisnika o drogama. Također, Gavin (2014) navodi visoke rezultate kod počinitelja imovinskih delikata na varijablama psihopatije i manije. Slične rezultate prikazuju i Ray i suradnici (1983; prema Gavin, 2014), no oni kao važne čimbenike dodaju i povišenu depresivnost i slabiju sposobnost suočavanja sa stresom. S druge strane, Klemke (1992; prema Gavin, 2014) ističe važnost komponenata antisocijalnog poremećaja ličnosti i izostanak osjećaja krivnje. Nadalje Sarasalo, Bergman i Toth, (2007) proveli su istraživanje s 37 pacijenata koji su zadovoljavali uvjete za kleptomaniju prema DSM-III i DSM-IV. Rezultati upućuju na povišenu depresivnost, anksioznost i sklonost suicidalnom ponašanju. Rezultate vezane uz dijagnosticiranu kleptomaniju je u ovom kontekstu potrebno uzeti s oprezom zbog činjenice da ona zahvaća relativno mali broj osoba, no spomenuti rezultati mogu poslužiti kao smjernice za promatranje počinitelja kaznenih djela protiv imovine. No, kada govorimo o gospodarskom kriminalitetu primjetne su određene razlike. Blickle, Schlegel, Fassbender i Klein (2006) su uspoređivali visoko pozicionirane menadžere i počinitelje kriminaliteta tzv. bijelih ovratnika. Prema rezultatima je vidljivo da počinitelji gospodarskog kriminaliteta više rezultate postižu na varijablama hedonizma i narcizma uz nisku samokontrolu. Također, Collins i Schmidt (2006) su uspoređivali osobine ličnosti 365 počinitelja gospodarskog kriminaliteta koji su na izdržavanju kazne zatvora i 344 osobe koje obavljaju vodeće poslove u velikim tvrtkama. Rezultati prikazuju da su počinitelji skloniji nepažnji, ignoriranju i kršenju socijalnih normi za razliku od nekriminalnog dijela uzorka.

Prema prikazanim rezultatima istraživanja može se zaključiti kako postoje određene razlike u osobinama ličnosti među zatvorenicima te da postoji veliki broj čimbenika koji mogu utjecati na određene karakteristike, ali i na to hoće li osoba počiniti kazneno djelo i koje će to djelo biti. To saznanje samo po sebi govori o izazovu organiziranja adekvatnog tretmana za zatvorenike koji će posljedično rezultirati smanjenjem kriminalnog povrata. Da je tretman u zatvoru važan za uspješnu resocijalizaciju počinitelja navode i Mouti i Brown (1996; prema Damjanović,

Šarić i Mikšaj Todorović, 2000) koji ističu da ona ovisi o uspješnim tretmanskim sadržajima, primjerenosti tretmanskih sadržaja potrebama zatvorenika te načinima i uvjetima u kojima se tretmanski sadržaji provode. U skladu s navedenim, može se zaključiti da je izrazito važno istražiti razlikuju li se različite skupine zatvorenika u dominantnim emocijama i/ili osobinama ličnosti kako bismo mogli točnije definirati njihove tretmanske potrebe, ali i raditi na postizanju specijalne prevencije.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj ovog rada je utvrditi izraženost osobina ličnosti. Iz navedenog su proizašli sljedeći istraživački problemi:

1. Utvrditi postoje li razlike u izraženosti pojedinih osobina ličnosti između muškaraca i žena.

Hipoteza: U skladu s ranije navedenim istraživanjima o razlikama u osobinama ličnosti između muškaraca i žena, očekuje se da će kod muškaraca biti izraženije dimenzije agresivnosti, nekontroliranosti i opozicionalnosti za razliku od žena gdje se očekuju viši rezultati na dimenzijama samozaštite, deprivacije i eksploracije.

2. Ispitati postoje li razlike u osobinama ličnosti između zatvorenika koji su prvi puta na izdržavanju kazne zatvora (u daljnjem tekstu: prvoosuđeni) u odnosu na povratnike.

Hipoteza 1: Očekuje se da će povratnici postizati više rezultate na dimenziji opozicionalnosti, agresivnosti, samozaštite i eksploracije, a niže na dimenziji inkorporacije i nekontroliranosti u odnosu na prvoosuđene zatvorenike.

3. Utvrditi postoje li razlike u dimenzijama PIE upitnika između počinitelja različitih kaznenih djela.

Hipoteza 1: Pretpostavka je da će počinitelji ubojstava postizati više rezultate na dimenzijama agresivnosti za razliku od počinitelja osuđenih za kaznena djela zloupotrebe opojnih droga.

Hipoteza 2: Očekuje se da će počinitelji razbojništava i teških krađa postizati više rezultate u dimenzijama eksploracije uz nižu samozaštitu u odnosu na počinitelje seksualnih delikata.

Hipoteza 3: Očekuje se da će počinitelji seksualnih delikata postizati više rezultate na dimenzijama deprivacije, nekontroliranosti i agresivnosti, a niže na inkorporaciji u odnosu na počinitelje teških krađa.

Hipoteza 4: Očekuje se da će osobe osuđene za kaznena djela zlouporabe opojnih droga postizati više rezultate na dimenzijama nekontroliranosti i opozicionalnosti uz nižu eksploraciju u odnosu na počinitelje razbojništava.

3. METODOLOGIJA

3.1. POSTUPAK I ISPITANICI

Prikupljeni podaci dobiveni su uz suglasnost Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav i u suradnji s Centrom za dijagnostiku Zagreb (u daljnjem tekstu: Centar). U Centar se upućuju svi zatvorenici koji su na kraju kaznenog postupka osuđeni na kaznu zatvora dulju od 6 mjeseci. U Centru su uključeni u medicinsku, socijalnu, psihološku i kriminološku obradu te se u skladu s ishodom upućuju na izdržavanje kazne zatvora u kaznionicu/zatvor koji najviše odgovara njihovim potrebama. U spomenutoj obradi, zatvorenici ispunjavaju različite testove među kojima je i Plutchikov indeks profila emocija (PIE) instrument čiji su rezultati korišteni i za potrebe ovog rada. U ovo istraživanje uključeno je N=1689 zatvorenika koji su tijekom 2013. godine dolazili u Centar.

S obzirom na spol 1600 (94,7%) ispitanika je muškog spola, a 89 (5,3%) ženskog spola. Što se tiče dobnih razlika, one su u širokom rasponu od 18 do 80 godina pri čemu prosječna dob ispitanika u vrijeme ulaska u Centar iznosi $M=39,04$ godina ($SD=11,821$). Najveći dio ispitanika je neoženjen/neudana (36,9%) ili oženjen/udana (31,5%). Razvedeni/e ispitanici/e (14,9%) prema svojoj učestalosti slični su ispitanicima koji žive u izvanbračnoj zajednici (14,8%), dok se najmanji dio ispitanika ubraja u skupinu udovaca/udovica (1,6%). Što se tiče obrazovanja ispitanika, najveći dio ima završenu srednju školu u trajanju do 3 godine (34%), srednju školu u trajanju do 5 godina (23,4%) ili samo osnovnu školu (22,6%). Također, od ukupnog broja ispitanika, 4% ima završen fakultet, dok je 1,4% ispitanika bez ikakvog obrazovanja.

Prosječna visina kazne zatvora za navedene ispitanike iznosi $M=26,98$ ($SD=34,291$) mjeseci na što su osuđeni zbog različitih kaznenih djela. Najveći dio odnosi se na zlouporabu opojnih droga (20,8%). Nadalje, veliki dio ispitanika osuđen je zbog imovinskih delikata odnosno zbog kaznenog djela teške krađe (14,1%) ili kaznenog djela razbojništva (9,5%). Za kazneno djelo ubojstva osuđeno je 5% ispitanika, za silovanje 1,6%, a za spolni odnošaj s djetetom 1,1%.

Ostala kaznena djela koja se djelomično ističu u zastupljenosti odnose se na: izazivanje prometne nesreće (6,7%), prijevare (5,5%) i povredu dužnosti uzdržavanja (4,1%).

Kada gledamo kaznena djela s obzirom na glavu kaznenog zakona, najzastupljenija su kaznena djela protiv imovine (35,3%), protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (21,7%), zatim, kaznena djela protiv života i tijela (8,9%) te kaznena djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa (7,9%), dok su najmanje zastupljene glave koje se odnose na kaznena djela protiv okoliša (0,1%), kaznena djela protiv pravosuđa (0,7%) i kaznena djela protiv vjerodostojnosti isprava (1%).

3.2. INSTRUMENT

Indeks profila emocija (PIE) je upitnik ličnosti koji se temelji na prisilnom izboru. On se sastoji od 12 različitih riječi koje označavaju osobine: društven, „grize se u sebi“, impulzivan, samosvjestan, oprezan, uvredljiv, poslušan, potišten, svadljiv, pustolovan, sramežljiv i nježan. Važno je napomenuti da prije samog ispunjavanja upitnika, ispitanik dobije definicije navedenih riječi. Sam instrument se sastoji od 62 para termina u kojima se ispitanik mora opredijeliti za onaj koji ga prema njegovom mišljenju bolje opisuje. Također, u instrument je uvedena i *bias skala* pomoću koje se procjenjuje davanje socijalno (ne)poželjnih odgovora. Rezultati instrumenta mogu se prikazivati grafički u čemu se može vidjeti koje emocije prevladavaju i kako ispitanik stoji u odnosu na normativnu skupinu. Također, kod interpretacije rezultata moguće je promatrati pojedine dimenzije zasebno (promatraju se visoki/niski rezultati u pojedinim područjima) ili kombinacije dimenzija (odnos među dimenzijama). Visokim rezultatima se smatraju oni koji su iznad 60, dok se niskim smatraju rezultati ispod 40. U nastavku će biti prikazano 8 temeljnih dimenzija i njima pripadajući opisi (Tablica 4).

Tablica 4 Prikaz dimenzija i njima pripadajući opis s obzirom na postignuti rezultat (preuzeto iz Baškovac - Milinković i suradnici, 1986)

Dimenzije (broj čestica)	Visoki rezultat	Nizak rezultat
Reprodukcija (20)	Društvena i vesela osoba, prijateljski nastrojena, srdačna i uživa u prisustvu ljudi	Ponaša se nedruštveno, introvertirana, teži izolaciji i povlačenju iz socijalne okoline
Inkorporacija (27)	Prilazi ljudima s povjerenjem; poslušna i lakovjerna; ovisna i sugestibilna ličnost	Osoba je nepovjerljiva, neposlušna, nije lakomisljena, ne uzima stvari „zdravo za gotovo“

Nekontroliranost (20)	Reagira impulzivno, manjkavog racionalnog uvida i kontrole situacije, voli iznenađenja i sklona je pustolovinama	Izbjegava nova iskustva, teži stabilnosti i sigurnosti; izbjegava socijalne kontakte
Samozaštita (27)	Oprezna, pažljiva i anksiozna osoba; brine o tome što drugi ljudi misle o njoj	Sklona riziku, često upada u nevolje; bojažljivost i opreznost manje izraženi
Deprivacija (20)	Tužna i potištena osoba, nezadovoljna životom; pesimistična i očajna osoba	Zadovoljna stilom vlastitog života
Opozicionalnost (27)	Tvrđoglava, zlovoljna i sarkastična osoba; odbija ljude i njihove ideje	Osoba ne teži kritičnosti ni odbijanju; neodlučna je i nesamostalna
Eksploracija (32)	Osoba želi upoznati i shvatiti svoju okolinu kako bi mogla njome manipulirati; organizirana, pedantna, precizna, ambiciozna osoba	Ne planira budućnost, neorganizirana, neuredna i bez samokontrole
Agresivnost (35)	Osoba sklona prepiranju i dokazivanju, puna bijesa kojeg otvoreno izražava; buntovna osoba	Osoba nije agresivna ni svadljiva; ponekad osjeća ogorčenost, ali je ne izražava otvoreno

Pouzdanost PIE upitnika određena je test-retest metodom na uzorku od 60 žena te ona iznosi $r=0,90$ (Plutchik i Kellerman, 2000; prema Mršić Husar i Bogovoić, 2008). Dok se valjanost PIE ljestvica s drugim instrumentima (MMPI, EPPS) kreće od 0,30 do -0,57 (Mršić Husar i Bogovoić, 2008). No, važno je napomenuti da su navedeni podaci dobiveni na američkoj populaciji. Iako se PIE upitnik uglavnom koristi u istraživanjima, a podaci o pouzdanosti i valjanosti se navode uglavnom u priručniku za korištenje PIE upitnika, u praksi je on i dalje široko primjenjivan i korišten instrument u Republici Hrvatskoj (Zelenbrz, 2005).

4. REZULTATI I RASPRAVA

Prije prikaza samih rezultata važno je napomenuti da su analize provedene isključivo na zatvorenicima za koje su dostupni rezultati Indeksa profila emocija (N=1366). Rezultati ispitanika na analiziranom uzorku ispitanika prikazani su u tablici 5. Prema rezultatima vidljivo je da ispitanici postižu niže rezultate od graničnih vrijednosti instrumenta. Takav rezultat može se objasniti činjenicom da, iako je PIE instrument vrlo često korišten u Hrvatskoj, ne postoje hrvatske norme za kvantitativnu interpretaciju što je već i ranije navedeno. U skladu s time, za interpretaciju se koriste središnje vrijednosti izmjerene na američkoj populaciji. Bez obzira što su rezultati niži od graničnih vrijednosti instrumenta, mogu se primijetiti određene razlike u pojedinim dimenzijama. Općenito, oni naginju socijalno poželjnim vrijednostima odnosno povišenim vrijednostima na dimenzijama inkorporacije, reprodukcije, samozaštite i eksploracije uz snižene vrijednosti na dimenzijama agresivnosti, opozicionalnosti, nekontroliranosti i deprivacije.

Tablica 5 Deskriptivni podaci za dimenziju Indeksa profila emocija (N=1366)

	Minimum	Maksimum	M	SD
Reprodukcija	0	20	16,37	4,177
Inkorporacija	0	27	22,08	5,663
Nekontroliranost	0	20	7,55	4,069
Samozaštita	0	26	16,59	4,687
Deprivacija	0	20	8,58	3,899
Opozicionalnost	0	25	5,87	3,610
Eksploracija	0	28	15,32	4,784
Agresivnost	0	33	7,98	5,319
Bias	0	49	39,06	8,498

Prvi problem istraživanja bio je utvrditi postoji li razlike u izraženosti pojedinih osobina ličnosti između muškaraca i žena. Pretpostavka je da će muškarci postizati više rezultate na dimenzijama agresivnosti, nekontroliranosti i opozicionalnosti u odnosu na žene kod kojih se očekuju viši rezultati na dimenzijama samozaštite, deprivacije i eksploracije. Da bi se provjerile postavljene hipoteze, odnosno da bi se utvrdilo eventualno postojanje razlike korišten je t-test. Dobiveni rezultati (Tablica 6) ukazuju na značajnu statističku razliku u nekoliko dimenzija.

Tablica 6 Rezultati na dimenzijama Indeksa profila emocija za zatvorenike (n=1287) i zatvorenice (n=79)

	Spol	M	SD	t
Reprodukcija	Muški	16,35	4,213	-,773
	Ženski	16,72	3,537	
Inkorporacija	Muški	22,06	5,705	-,308
	Ženski	22,27	4,958	
Nekontroliranost	Muški	7,62	4,080	2,586**
	Ženski	6,41	3,737	
Samozaštita	Muški	16,55	4,715	-1,219
	Ženski	17,22	4,187	
Deprivacija	Muški	8,46	3,874	-4,771**
	Ženski	10,59	3,767	
Opozicionalnost	Muški	5,91	3,655	2,353*
	Ženski	5,15	2,713	
Eksploracija	Muški	15,28	4,819	-1,088
	Ženski	15,89	4,160	
Agresivnost	Muški	7,98	5,373	-,080
	Ženski	8,03	4,368	
Bias	Muški	36,07	8,583	,079
	Ženski	35,99	7,005	

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Primjerice, u dimenziji *nekontroliranost* ($t=2,586$; $p < ,01$) muškarci postižu više rezultate što je u skladu s postavljenom hipotezom. Dobiveni rezultati mogu se povezati s razlikama u odgoju, odnosu procesu socijalizacije između dječaka i djevojčica. Sukladno tome, Weiner (2009) navodi kako se dječake češće potiče na samostalnost, individualnost i neovisnost, dok se djevojčice potiče na konformizam, pasivnost i pokornost. Nadalje, muškarci postižu više rezultate u odnosu na žene i u dimenziji *opozicionalnost* ($t=2,353$; $p < ,05$) što je također u skladu s očekivanjima, kao i viši rezultat žena u odnosu na muškarce u dimenziji *deprivacije* ($t=-4,771$; $p < ,01$), gdje je vidljiva najveća razlika. Viši rezultat muškaraca na dimenziji opozicionalnosti također se može objasniti kulturološkim utjecajima u kojima se još uvijek visoko vrednuje patrijarhalni sustav koji, između ostaloga, potiče tvrdoglavost, preuzimanje inicijative te svojevrsni prkos od strane muškaraca. S druge strane, znatno povišena dimenzija deprivacije kod žena ima svoje biološke korijene. Brody (1985; prema Lokas i Bouillet, 2006) navodi kako žene češće doživljavaju i izražavaju depresiju, zavist, anksioznost i strah te da češće i intenzivnije pokazuju svoje emocije za razliku od muškaraca. Postavljene hipoteze nisu

potvrđene za dimenziju *agresivnosti* u kojoj se očekivao viši rezultat kod muškaraca, kao ni za dimenzije *samozaštite i eksploracije* u kojima se pretpostavljalo da će žene postizati više rezultate. Ovakav nalaz može se povezati s rezultatima koje su dobile Warren i suradnice (2002) u već prethodno navedenom istraživanju u kojem naglašavaju izraženost impulzivnosti, bezobzirnosti i sumnjičavosti kod zatvorenica. U tom kontekstu, impulzivnost i bezobzirnost označavaju rizične čimbenike koji su često povezani s lako uočljivim ponašanjima jer mogu dovesti do kršenja društvenih normi i negativnog društvenog odgovora na takva ponašanja. Zbog navedene relativno lake uočljivosti, može se zaključiti da su žene koje imaju izražene spomenute osobine ličnosti češće uhićivane, ali i zatvarane. Također, proučavajući podatke Državnog zavoda za statistiku (<http://www.dzs.hr/>) unatrag nekoliko godina, može se primijetiti da se, ako se isključe kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog zlostavljanja djeteta koje dominantno čine muškarci, određeni tipovi kaznenih djela koje čine žene ne razlikuju prema tipu kaznenih djela od onih koje čine muškarci. U skladu s navedenim, može se pretpostaviti da muškarci i žene koje čine kaznena djela i kojima je izrečena kazna zatvora, dijele određene sličnosti u osobinama ličnosti. Nadalje, Chesney-Lind i Shelden (2013) navode kako samo najrizičnije djevojke/žene počine kaznena djela i završe u zatvoru te da žene i muškarci koji su uključeni u kriminalne aktivnosti imaju slične rizične čimbenika (siromaštvo, teškoće prilikom obrazovanja, disfunkcionalne obitelji, obitelji u kojima je prisutno nasilje, zloropotreba sredstava ovisnosti i drugo). Također, statističke značajne razlike između muškaraca i žena nisu primijećene ni na dimenzijama *reprodukcija* i *inkorporacija*. U navedenim dimenzijama se očekivalo da će više rezultate postizati žene. Ponajviše zbog razlika u odgojnim postupcima prema djeci različitog spola, ali i kulturološkim razlikama u kojima se od djevojčica očekuje poslušnost i društvenost, a od dječaka samostalnost, upornost i hrabrost. No, važno je napomenuti da su navedene socijalizacijske razlike uočljivije u općoj populaciji za razliku od zatvoreničke. Jedno od mogućih objašnjenja zbog kojeg žene ne postižu više rezultate na ovim dimenzijama je činjenica da je delinkvencija kod žena usko povezana s izloženošću viktimizaciji unutar obitelji (Chesney-Lind i Shelden, 2013). Zbog toga žene razvijaju određene osobine ličnosti koje upućuju na manju društvenost i optimizam, ali i neposlušnost i prkos prema autoritetima odnosno pravilima. Bilo bi zanimljivo provesti Plutchikov indeks profila emocija sa općom populacijom te uspoređivati dobivene rezultate na pojedinim dimenzijama u odnosu na zatvoreničku populaciju kako bi se moglo više govoriti o razlikama u osobinama ličnosti te povezanosti s rizičnim čimbenicima za pojavu antisocijalnog ponašanja.

Drugi problem istraživanja bio je utvrditi postoji li razlika u Plutchikovim dimenzijama između prvoosuđenih zatvorenika i povratnika. Pretpostavka je da će povratnici postizati više rezultate na dimenziji opozicionalnosti, agresivnosti, samozaštite i eksploracije, a niže na dimenziji inkorporacije i nekontroliranosti u odnosu na prvoosuđene zatvorenike. Da bi se utvrdilo eventualno postojanje razlika u dimenzijama Indeksa profila emocija između navedene dvije skupine zatvorenika također je korišten t-test, a rezultati su prikazani u Tablici 7.

Tablica 7 Rezultati t-testa pri testiranju razlika u dimenzijama Profila indeksa emocija između prvoosuđenih (n=1145) i povratnika (n=219)

	Kriminalni povrat	M	SD	t
Reprodukcija	Prvoosuđeni Povratnici	16,66 14,80	3,912 5,029	5,124**
Inkorporacija	Prvoosuđeni Povratnici	22,51 19,78	5,276 6,956	5,509**
Nekontroliranost	Prvoosuđeni Povratnici	7,47 7,99	3,980 4,503	-1,575
Samozaštita	Prvoosuđeni Povratnici	16,85 15,20	4,479 5,468	4,210**
Deprivacija	Prvoosuđeni Povratnici	8,62 8,36	3,808 4,359	,840
Opozicionalnost	Prvoosuđeni Povratnici	5,76 6,43	3,519 4,022	-2,316*
Eksploracija	Prvoosuđeni Povratnici	15,40 14,88	4,613 5,600	1,290
Agresivnost	Prvoosuđeni Povratnici	7,81 8,88	5,211 5,793	-2,737**
Bias	Prvoosuđeni Povratnici	36,59 33,25	7,912 10,672	4,414**

* p< ,05; ** p< ,01

Dobiveni rezultati ukazuju na značajne statističke razlike na dimenziji *inkorporacije* ($t= 5,509$; $p< ,01$) pri čemu viši rezultat postižu prvoosuđeni zatvorenici što je u skladu s postavljenom hipotezom. Navedeno je u skladu s ranije navedenim istraživanjem (Farkaš i Žakman-Ban, 2006) u kojem se prvoosuđene zatvorenike opisuje kao anksiozne, nesigurne i plašljive, a povratnike kao samopouzdanе. U skladu s postavljenom hipotezom je i rezultat na dimenziji *opozicionalnost* ($t= -2,316$; $p< ,05$) u kojoj povratnici postižu više rezultate. Ovakav nalaz

može se objasniti time što su povratnici znatno dulje u kriminalnim aktivnostima te već imaju iskustva s pravosudnim i kaznenim tijelima zbog čega su razvili određenu sigurnost, odlučnost i tvrdoglavost. Spomenute osobine se mogu promatrati i iz konteksta obrambenih mehanizama koje su povratnici razvili kako bi se lakše prilagodili na život u zatvorenim uvjetima. Drugo objašnjenje može biti povezano s utjecajem roditelja na psihološki razvoj djeteta. Naime, što roditelji imaju manje odgojnih kapaciteta ili su manje u mogućnosti pokazati interes za dijete zbog drugih razloga (ovisnost, siromaštvo, nezaposlenost...) to je veća vjerojatnost da će se ta djeca češće biti u sukobu sa društvenim normama, a samim time i odbijana od prosocijalnih vršnjaka (Moffit, 1993). Takav razvoj i odnosi kroz odrastanje može upućivati da su povratnici razvili osobine ličnosti kojima prkose i suprotstavljaju se drugima kako bi zadovoljili vlastite potrebe. No, zbog toga su i češće u sukobu s drugim ljudima i sa zakonom, a posljedično i češće na izdržavanju kazne zatvora. Nadalje, postoji statistički značajna razlika na dimenziji *agresivnosti* ($t = -2,373$; $p < ,01$) u kojoj povratnici postižu više rezultate što je također u skladu s postavljenom hipotezom. Ovaj rezultat ne iznenađuje budući da se agresivnost često dovodi u vezu sa zatvorenicima, posebice s onima koji su više puta na izdržavanju kazne zatvora što potvrđuju i Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2001) u ranije navedenom istraživanju u kojem navode da su povratnici znatno agresivniji od prvoosuđenih, posebice u kontekstu fizičke agresije. Niži rezultat povratnika u odnosu na prvoosuđene na dimenziji *samozaštite* ($t = 4,210$; $p < ,01$) nije u skladu s očekivanjima. Očekivao se viši rezultat kod povratnika budući da se zbog svog ranijeg iskustva u izdržavanju kazni zatvora pretpostavljalo da će češće izbjegavati ulaženje u rizične situacije. No, s druge strane, ovaj rezultat se također može povezati s rezultatima istraživanja Farkaš i Žakman-Ban (2006) u kojem su prvoosuđeni više plašljivi, anksiozni te imaju izraženu psihosomatiku te su iz tog razloga povučeniji u odnosu na povratnike. Niži rezultati na dimenziji *samozaštite* kod povratnika u odnosu na prvoosuđene mogu se u određenoj mjeri povezati s njihovim životnim stilom. U tom kontekstu, osobe koje češće ulaze u rizične situacije, češće su u sukobu sa zakonom, što dovodi do činjenja više kaznenih djela te većeg broja uhićenja, a posljedično i izricanja kazni zatvora. U dimenzijama *nekontroliranost* i *eksploracija* nema statistički značajnih razlika. Očekivalo se da su povratnici značajno stabilniji, organiziraniji i pedantniji od prvoosuđenih. Ovakav rezultat može se objasniti činjenicom da su obje skupine zatvorenika uključene u kriminalne aktivnosti zbog čega ni ne teže pretjerano određenoj sigurnosti te da u tom kontekstu dijele slične karakteristike. Nadalje, bez obzira na učestalost činjenja kaznenih djela i izdržavanja kazne zatvora važno je napomenuti da osobe koje čine kaznena djela dijele slične rizične čimbenike. U skladu s time, Andrews (2004; prema Gundersen, 2010) prikazuje rezultate meta analize u

kojima govori o razlozima zbog kojih se mladi uključuju u antisocijalna ponašanja. Ističu se sljedeći rizični čimbenici: antisocijalna ponašanja i vrijednosti, druženje s antisocijalnim vršnjacima, osobine povezane s ponašajnim problemima (egocentričnost, impulzivnost, manjak samokontrole, nizak IQ, slabe vještine rješavanje problema), povijest antisocijalnog ponašanja kroz djetinjstvo, obiteljska obilježja (obilježja obitelji, zlostavljanje, nedostatak emocionalne povezanosti). Razmatrajući rizične čimbenike, može se primijetiti kako se navode i impulzivnost i manjak samokontrole što se može povezati sa sličnim rezultatima ovih dviju skupina na dimenzijama nekontroliranost i eksploracija. Zanimljivim se pokazala statistički značajna razlika u dimenziji *reprodukcija* ($t= 5,124$; $p< ,01$) u kojoj prvoosuđeni postižu više rezultate u odnosu na povratnike. Prema ovom nalazu može se zaključiti da su prvoosuđeni društveniji od povratnika. Ovakav rezultat može se objasniti i saznanjima do kojih je došla Moffitt (1993) u kojima navodi da osobe koje su dulje uključene u kriminalne aktivnosti imaju manje stabilnih odnosa, češće su društveno povučeni, ali i odbijani od strane prosocijalnih osoba. Također, Chesney-Lind i Sheldon (2013) ističu kako visokorizične osobe vrlo često dolaze iz disfunkcionalnih i nasilnih obitelji te imaju teškoće u obrazovanju. Navedeno u određenoj mjeri utječe na razvoj socijalnih vještina zbog čega im je otežano stvarati nove i održavati kvalitetne odnose. Na kraju, važno je spomenuti da je utvrđena i statistički značajna razlika na *bias* skali ($t= 4,414$; $p< ,01$) u kojoj prvoosuđeni postižu više rezultate što govori o tome da su prvoosuđeni skloniji davanju socijalno poželjnih odgovora. Ovakav rezultat je razumljiv ako uzmemo u obzir ranije navedene osobine prvoosuđenih (plašljivost, zabrinutost...), ali i stres dolaska i prilagodbe na zatvorene uvjete što povlači za sobom potrebu za prikazivanjem u što boljem svijetlu. Također, razlog tome može se pripisati tome da zatvorenici davanjem socijalno poželjnih odgovora tijekom dijagnostičke obrade žele osigurati što bolje uvjete zatvaranja, odnosno uvjete s manjim stupnjem osiguranja.

Treći problem ovog istraživanja bio je utvrditi postoje li razlike u dimenzijama PIE upitnika između počinitelja različitih kaznenih djela. Za potrebe ovog istraživanja odabrano je šest različitih vrsta kaznenih djela: ubojstvo, zloupotreba droga, imovinski delikti (razbojništvo i teška krađa), seksualni delikti (silovanje i spolni odnošaj s djetetom). Važno je napomenuti da je s obzirom na mali broj počinitelja seksualnih delikata ($n=40$) u odnosu na cjelokupni uzorak ($N=1366$) odlučeno da će se počinitelje silovanja i spolnog odnošaja s djetetom uspoređivati međusobno kako bi se utvrdile eventualne razlike u PIE dimenzijama s obzirom na sličan tip kaznenog djela. Zbog navedenog razloga neće se provjeravati druga i treća hipoteza jer one obuhvaćaju utvrđivanje razlika između počinitelja seksualnih delikata i razbojništava odnosno

teških krađa, a navedene skupine počinitelja nije se međusobno uspoređivalo. Za potrebe utvrđivanja navedenih razlika korišten je t-test, a rezultati su prikazani u Tablici 8.

Tablica 8 Razlike u dimenzijama PIE instrumenta između počinitelja kaznenog djela silovanja i kaznenog djela spolnog odnošaja s djetetom (n=40)

	Kazнено djelo	n	M	SD	t
Reprodukcija	Silovanje	22	15,23	4,482	-1,235
	Spolni odnošaj s djetetom	18	16,78	3,173	
Inkorporacija	Silovanje	22	21,05	6,098	-1,173
	Spolni odnošaj s djetetom	18	23,00	3,941	
Nekontroliranost	Silovanje	22	6,23	4,035	-,124
	Spolni odnošaj s djetetom	18	6,39	4,146	
Samozaštita	Silovanje	22	16,55	5,343	-1,024
	Spolni odnošaj s djetetom	18	18,00	3,068	
Deprivacija	Silovanje	22	8,50	4,383	-,816
	Spolni odnošaj s djetetom	18	9,56	3,650	
Opozicionalnost	Silovanje	22	6,23	3,265	,514
	Spolni odnošaj s djetetom	18	5,72	2,866	
Eksploracija	Silovanje	22	15,18	5,413	-,377
	Spolni odnošaj s djetetom	18	15,78	4,360	
Agresivnost	Silovanje	22	7,27	4,399	-,397
	Spolni odnošaj s djetetom	18	7,89	5,422	
Bias	Silovanje	22	34,00	9,181	-1,235
	Spolni odnošaj s djetetom	18	37,00	5,145	

Prema prikazanim rezultatima vidljivo je da ni u jednoj dimenziji PIE upitnika ne postoje statistički značajne razlike između počinitelja silovanja i spolnog odnošaja s djetetom. Ovakav nalaz može se objasniti promatranjem same prirode navedenih kaznenih djela. Oba kaznena djela obuhvaćaju seksualni napad odnosno seksualno iskorištavanje druge osobe što može upućivati i na sličnosti u osobinama ličnosti.

S druge strane, kako bi se utvrdilo postojanje razlike između ostalih kaznenih djela izvršena je analiza varijance (ANOVA) (Tablica 9).

Tablica 9 Rezultati analize varijance pri testiranju značajnosti razlika na dimenzijama Indeksa profila emocija između počinitelja različitih kaznenih djela

	Kaznena djela	N	M	SD	F
Reprodukcija	Droga ¹	289	17,04	3,803	12,490**
	Teška krađa	167	15,19	4,593	
	Razbojništvo	130	16,07	3,732	
	Ubojstvo	67	14,09	5,608	
Inkorporacija	Droga	289	22,53	5,306	7,850**
	Teška krađa	167	20,80	6,335	
	Razbojništvo	130	21,61	5,080	
	Ubojstvo	67	19,06	7,342	
Nekontroliranost	Droga	289	8,36	3,868	4,561**
	Teška krađa	167	8,13	4,211	
	Razbojništvo	130	9,02	3,980	
	Ubojstvo	67	6,81	4,394	
Samozaštita	Droga	289	16,31	4,686	,767
	Teška krađa	167	16,16	5,154	
	Razbojništvo	130	15,64	4,202	
	Ubojstvo	67	15,70	4,729	
Deprivacija	Droga	289	7,91	3,751	4,353**
	Teška krađa	167	7,92	3,900	
	Razbojništvo	130	8,63	3,959	
	Ubojstvo	67	9,67	4,992	
Opozicionalnost	Droga	289	5,71	3,502	3,767*
	Teška krađa	167	6,03	3,684	
	Razbojništvo	130	6,12	3,419	
	Ubojstvo	67	7,39	4,811	
Eksploracija	Droga	289	15,41	4,625	,654
	Teška krađa	167	15,84	5,432	
	Razbojništvo	130	15,32	4,612	
	Ubojstvo	67	14,91	5,393	
Agresivnost	Droga	289	7,74	4,964	5,879**
	Teška krađa	167	7,51	5,002	
	Razbojništvo	130	8,82	5,437	
	Ubojstvo	67	10,31	6,576	
Bias	Droga	289	37,00	8,008	7,441**
	Teška krađa	167	35,25	9,773	
	Razbojništvo	130	35,82	7,425	
	Ubojstvo	67	31,54	10,596	

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Analizom varijance utvrđeno je kako samo u dimenzijama *eksploracije* i *samozaštite* ne postoje statistički značajne razlike između grupa zatvorenika koji su počinitelji različitih kaznenih djela. Budući da rezultati pokazuju kako u većini dimenzija postoji statistički značajna razlika,

¹ Naziv „Droga“ odnosi se na Kazneno djelo zlouporabe opojnih droga

bilo je potrebno provesti Scheffeov Post hoc test kako bi se utvrdilo između kojih parova skupina postoje statistički značajne razlike (Tablica 10).

Tablica 10 Multipla usporedba rezultata na dimenzijama Indeksa profila emocija između počinitelja različitih skupina kaznenih djela - Post hoc (Scheffe)

	Vrsta kaznenog djela (I)	Vrsta kaznenog djela (J)	Mean Difference (I-J)
Reprodukcija	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	1,856** ,972 2,952**
	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-,884 1,096
	Razbojništvo	Ubojstvo	1,980*
Inkorporacija	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	1,730* ,918 3,466**
	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-,811 1,737
	Razbojništvo	Ubojstvo	2,548
Nekontroliranost	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	,228 -,663 1,554
	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-,891 1,326
	Razbojništvo	Ubojstvo	2,217**
Deprivacija	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	-,006 -,721 -1,762*
	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-,715 -1,755*
	Razbojništvo	Ubojstvo	-1,041
Opozicionalnost	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	-,317 -,410 -1,675*
	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-,093 -1,358
	Razbojništvo	ubojstvo	-1,265
Agresivnost	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	,226 -1,075 -2,573**
	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-1,300 -2,798**
	Razbojništvo	Ubojstvo	-1,498
Bias	Zloupotreba droga	Teška krađa Razbojništvo Ubojstvo	1,745 1,181 5,459**

	Teška krađa	Razbojništvo Ubojstvo	-,564 3,714*
	Razbojništvo	Ubojstvo	4,278*

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

U dimenziji **reprodukcija** vidljiva je statistički značajna razlika između više skupina počinitelja različitih kaznenih djela. Počinitelji koji su na izdržavanju kazne zatvora zbog zloupotrebe droga postižu više rezultate u odnosu na počinitelje teških krađa i počinitelje ubojstava. Navedeni rezultati mogu se pojasniti na nekoliko načina. Primjerice, Vukosav i sur. (2014) u svom istraživanju dolaze do rezultata kako počinitelji ubojstava imaju izraženu introverziju kao obilježje ličnosti. Autori navode kako introverzija u ovom kontekstu ima ulogu potiskivanja agresije zbog čega s vremenom može doći do eskalacije koja završava ubojstvom. Također, Novaković (2009) navodi egocentričnost kao značajno obilježje ličnosti zbog čega počinitelji ubojstava imaju manju potrebu za stvaranjem odnosa i druženjem. Počinitelji imovinskih delikata su često depresivni i anksiozni što također značajno utječe na njihovu potrebu za druženjem (Sarasalo i sur., 2007; Ray i sur., 1983; prema Gavin, 2014). S druge strane, neki autori (Klemke 1992; prema Gavin, 2014; Gavin, 2014) navode izraženost antisocijalnih crta ličnosti odnosno psihopatije kod počinitelja imovinskih delikata. Budući da osobe s izraženom psihopatijom ne mogu uspostaviti ozbiljne odnose, imaju izraženu egocentričnost, plitkost emocija, pomanjkanje empatije i sklonost manipulacijama (Mejovšek, 2001), razumljivo je da postižu niže rezultate na dimenziji reprodukcije. S druge strane, ovisnike se često opisuje kao osobe nezrele osobnosti. Bez obzira na to, oni imaju potrebu za ostvarivanjem odnosa s drugim ljudima te mogu biti društveni. To je posebice vidljivo iz činjenice da većina ovisnika počinje s konzumacijom droga u mladenačkim vršnjačkim grupama te konzumacija droge proizlazi iz želje za opuštanjem s prijateljima zbog nemogućnosti suočavanja sa stresom (Lasić, 2013). Također, u dimenziji reprodukcije se značajno razlikuju počinitelji razbojništava i ubojstava u kojoj više rezultate postižu počinitelji razbojništava. Ovaj podatak može se objasniti na način da razbojništvo predstavlja složeno kazneno djelo zbog čega je potrebna dodatna organizacija, a često i suradnja između dvije ili više osoba kako bi se ono izvršilo što može upućivati na izraženiju društvenost, dok je ubojstvo kazneno djelo koje najčešće obuhvaća jednog počinitelja.

Na dimenziji *inkorporacija* statistički se značajno razlikuju počinitelji kaznenih djela zloupotrebe droga i teške krađe u kojoj viši rezultat postižu počinitelji kaznenog djela zloupotrebe droga. Niži rezultat počinitelja teških krađa može se povezati s rezultatima ranije navedenog istraživanja (Gavin, 2014) u kojem se navodi povišeni rezultat na skali manije kod počinitelja imovinskih delikata. U navedenoj dimenziji razlikuju se i počinitelji kaznenih djela zloupotrebe droga i ubojstava gdje više rezultate postižu počinitelji kaznenih djela zloupotrebe droga. Prema ranije navedenom istraživanju koje je proveo Novaković (2009) vidljivo je da su počinitelji ubojstava u značajnoj mjeri impulzivni i egocentrični što se, između ostaloga, može povezati i s većom lakomislenosti i neposlušnosti. S druge strane, kod počinitelja kaznenog djela zloupotrebe droge često se govori o sklonosti vršnjačkom pritisku kao jednom od razloga zbog kojeg osobe počinju s konzumiranjem droga (Coggans i McKellar, 1994). Nadalje, ovisnike se često karakterizira kao emocionalno nestabilne i autodestruktivne (Jerković i Maglica, 2015) što također može utjecati na povećani rezultat u dimenziji inkorporacije. Također, u dimenziji inkorporacije razlikuju se počinitelji razbojništava i ubojstava u kojoj više rezultate postižu počinitelji razbojništava. Ovakav nalaz može se objasniti istraživanjem koje su proveli Kovačević i Kecman (2007) u kojem navode kako su osobe koje čine imovinske delikte često infantilne i emocionalno nestabilne. S druge strane, počinitelje ubojstava se, između ostaloga, povezuje i s pretjeranom potrebom za dominacijom zbog čega nisu skloni poslušnosti i poštivanju pravila (Gavin, 2014).

Rezultati u dimenziji *nekontroliranost* ukazuju nam na statistički značajnu razliku isključivo u odnosu počinitelja razbojništava i ubojstava u kojoj viši rezultat postižu počinitelji razbojništava. Ovakav rezultat nije u skladu s istraživanjem koje je proveo Novaković (2009) i u kojem navodi da je impulzivnost jedna od glavnih karakteristika počinitelja ubojstava. S druge strane, slaže se s nalazom koji prikazuje Gavin (2014) koja počinitelje ubojstava opisuje kao osobe sklone kontroli. Nalaz se također slaže s podacima koje iznose Vukosav i sur. (2014) u kojima navode introverziju kao jednu od značajnih karakteristika počinitelja ubojstava. Što se tiče počinitelja razbojništava, možemo zaključiti da imaju sniženu samokontrolu s obzirom na tip kaznenog djela koji, između ostaloga, podrazumijeva prijetnju, napad, nasilje kako bi u najkraće moguće vrijeme ostvarili imovinsku dobit. Navedeno potvrđuju i Blicke i sur. (2006) u ranije navedenom istraživanju u kojem ističu nedostatak samokontrole kod počinitelja imovinskih delikata. Također, Gavin (2014) navodi prisustvo maničnih i psihopatskih osobina ličnosti kod počinitelja imovinskih delikata što također može utjecati na sniženu samokontrolu.

U sklopu dimenzije *nekontroliranost* postavljena je hipoteza da će počinitelji osuđeni za kaznena djela zloupotrebe opojnih droga postizati više rezultate u odnosu na počinitelje razbojništava zbog očekivanja da je za počinjenje razbojništava potrebna smirenost i organiziranost, a da su ovisnici osobe niske samokontrole. No, u navedenoj dimenziji i u odnosu ove dvije skupine nije utvrđena statistički značajna razlika. Taj rezultat može se povezati s rezultatima koje prikazuju Kovačević i Kecman (2007) u kojima navode da su počinitelji razbojništava često i ovisnici o drogama što može ukazivati na to da je dio počinitelja kaznenih djela osuđen na kaznu zatvora za imovinske delikte ovisan o drogama te da zbog toga nema razlika u dimenziji nekontroliranosti između ove dvije skupine. Nadalje, kod ove dvije skupine počinitelja karakteristično je to da nemaju mogućnost odgađanja zadovoljenja vlastitih potreba što je također jedno od mogućih objašnjenja ovakvih rezultata.

Na dimenziji *deprivacija* javljaju se statistički značajne razlike u odnosu počinitelja kaznenih djela zloupotrebe opojnih droga i počinitelja teških krađa u odnosu na počinitelje ubojstava. Počinitelji ubojstva postižu više rezultate u navedenoj dimenziji od počinitelja kaznenog djela zloupotrebe opojnih droga. Ovakav rezultat nije u skladu s ranije prikazanim istraživanjima. Primjerice, Jerković i Maglica (2015) navode emocionalnu nestabilnost, autodestruktivnost i suicidalno ponašanje kod ovisnika što u određenoj mjeri upućuje na osobno nezadovoljstvo i pesimizam. Također, Brooner i sur. (1997) ističu depresivnost i druge poremećaje raspoloženja kao važnu karakteristiku ovisnika. S druge strane, počinitelje ubojstava se opisuje kao osobe snižene anksioznosti i depresivnosti (Novaković, 2009). Kako je ranije navedeno, u dimenziji deprivacije se razlikuju i počinitelji teških krađa i ubojstava, gdje počinitelji ubojstava također postižu više rezultate. Ovi rezultati također nisu u skladu s dostupnim podacima iz literature. Počinitelje razbojništava se često povezuje s povišenom depresivnosti, anksioznosti i suicidalnosti (Ray i sur., 1983; prema Gavin, 2014; Sarasalo i sur., 2007).

Provjeravajući navedene dvije hipoteze s počiniteljima ubojstava može se primijetiti da počinitelji ubojstava postižu više rezultate na dimenziji deprivacije u odnosu na druge dvije skupine počinitelja. Ono što je karakteristično za počinitelje ubojstava u Hrvatskoj je prisutnost alkoholizma koji se javlja kao odgovor na depresivnost odnosno nemogućnost nošenja sa životnim stresovima, loše odnose u obitelji i siromaštvo (Pavliček, Milivojević Antoliš i Matijević, 2012). No, Jurjak (2015; prema Kovčo, 1997) navodi kako su počinitelji ubojstava najčešće i odrastali u teškim materijalnim prilikama te da su u njihovim obiteljima bile prisutne brojne socio-patološke pojave (fizičko i emocionalno zlostavljanje, alkoholizam, duševne

bolesti i drugo). Može se pretpostaviti da su počinitelji ubojstava zbog neadekvatnih okolinskih prilika, izloženosti zlostavljanju tijekom djetinjstva i loših materijalnih prilika zbog kojih su imali slabije mogućnosti za povećanje životnog standarda razvili osobine ličnosti karakteristične za dimenziju deprivacije. Zbog svega navedenog, ovakav rezultat je izrazito zanimljiv jer upućuje na određenu depresivnost i pesimizam kod počinitelja ubojstava u Republici Hrvatskoj, dok strana istraživanja uglavnom ukazuju na niže vrijednosti u navedenim osobinama kod počinitelja ubojstava.

Promatrajući dimenziju *opozicionalnost*, vidljiva je statistički značajna razlika isključivo u odnosu počinitelja kaznenih djela zloupotrebe opojnih droga i počinitelja ubojstava. U navedenoj dimenziji počinitelji ubojstava postižu više rezultate od počinitelja kaznenih djela zloupotrebe opojnih droga, dok kod testiranja odnosa počinitelja drugih kaznenih djela nije utvrđena statistički značajna razlika. Povišena opozicionalnost kod počinitelja ubojstava može se objasniti rezultatima ranije prikazanim istraživanjima koji navode povišenu agresivnost, napetost i opsjednutost dominacijom kod počinitelja ubojstava (Gavin, 2014; Vukosavi sur., 2014; Novaković, 2009). Također, kako je ranije navedeno, počinitelje ubojstava karakterizira određena depresivnost i pesimizam što se vezuje uz njihovo odrastanje u disfunkcionalnim obiteljima. Odrastanje u nepoticajnoj okolini povlači za sobom brojne rizične čimbenike kojima su izloženi, zbog čega su skloniji neprihvatljivom ponašanju i razvijanju osobina ličnosti kojima prkose pravilima nametnutim od strane prosocijalne okoline koja ih je odbacila zbog neadekvatnog ponašanja. Nadalje, odrastanje u obitelji u kojoj roditelji imaju snižene odgojne kapacitete i gdje se dijete ne uči odgovornom ponašanju (za svako neodgovorno ponašanje slijedi negativna reakcija roditelja/zajednice), ono može shvatiti da je neodgovorno ponašanje dobro i poželjno te se u skladu s time nastavlja ponašati. Dok se niži rezultat na dimenziji opozicionalnosti kod ovisnika može objasniti ranije navedenim istraživanjem koje su proveli Coggans i McKellar (1994) u kojem navode važnost vršnjačkog pritiska odnosno pritiska socijalne okoline na konzumaciju droga što može upućivati na nesamostalnost i ovisnost o drugima kod ovisnika.

U odnosu na dimenziju *opozicionalnost* postavljena je hipoteza kako će ovisnici postizati više rezultate na spomenutoj dimenziji od počinitelja razbojništava, no kako je već ranije spomenuto, u odnosu ove dvije skupine počinitelja nema statistički značajnih razlika.

Na dimenziji *agresivnosti* utvrđena je očekivana statistički značajna razlika na način da počinitelji ubojstava postižu više rezultate u odnosu na počinitelje kaznenog djela zloupotrebe

opojnih droga i u odnosu na počinitelje teških krađa. Razlike je očekivana zbog izražene agresivnosti i nasilnosti kao obilježja ličnosti kod počinitelja ubojstava (Novaković, 2009; Gavin, 2014; Vukosav i sur., 2014). Razlika u agresivnosti nije utvrđena između počinitelja ubojstava i počinitelja razbojništava što se može objasniti činjenicom da i počinjenje razbojništva također obuhvaća nasilne elemente i zahtijeva povišenu agresivnost kao osobinu ličnosti.

Statistički značajna razlika utvrđena je i u *bias* skali. Prema rezultatima vidljivo je da se počinitelji ubojstava značajno razlikuju u odnosu na počinitelje drugih kaznenih djela na način da postižu niže rezultate. Takav nalaz može se objasniti činjenicom da je kazneno djelo ubojstva „najočitije“, za koje su predviđene najstrože kazne zatvora zbog čega počinitelji ubojstava imaju manju potrebu prikazivati se u „boljem“ svjetlu dajući socijalno poželjne odgovore. S druge strane, u odnosima drugih skupina počinitelja nema statistički značajnih razlika. Što znači da se počinitelji drugih kaznenih djela imaju potrebu prikazivati u boljem svjetlu. Isto tako, kazneno djelo ubojstvo, osim što u većini slučajeva znači dugotrajni zatvor, uglavnom rezultira i najstrožim uvjetima zatvaranja, dok kod drugih kaznenih djela obuhvaćenih u ovom istraživanju to ne mora biti slučaj. Iz tog razloga, moguće je da počinitelji drugih tipova kaznenih djela nastoje povećati šanse za smještaj u kaznionice ili zatvore nižeg stupnja sigurnosti na način da daju socijalno poželjne odgovore u procesu dijagnostike.

Na kraju, važno je ponovno istaknuti kako u dimenzijama *eksploracije* i *samozaštite* nema statistički značajnih razlika između počinitelja različitih tipova kaznenih djela. Kod objašnjenja ovog nalaza može se polaziti od same činjenice da su ispitanici dio zatvoreničke populacije što upućuje na mogućnost javljanja sličnosti u određenim osobinama ličnosti. U skladu s time, možemo zaključiti da je većinski dio zatvoreničke populacije sklon ulaženju u rizične situacije i kršenju društvenih normi zbog same činjenice što su jednom ili više puta bili na izdržavanju kazne zatvora. Također, govoreći općenito o počiniteljima kaznenih djela, Walters (1990; prema Doležal, 2009) uvodi koncept kriminalnog životnog stila. Jedan od postulata koncepta kriminalnog životnog stila govori o tome da su osobe koje čine kaznena djela okarakterizirane neodgovornošću, hedonizmom, samougađajućim interesima, intruzivnim ponašanjem u interpersonalnim odnosima te uzastopnim kršenjem socijalnih i društvenih pravila i normi kod počinitelja kaznenih djela.

Doprinosi istraživanja i preporuke za buduća istraživanja

Kao što je već i ranije navedeno, Plutchikov Indeks profila emocija (PIE) široko je korišten instrument u Republici Hrvatskoj. U skladu s time, on je korišten i kao jedan od instrumenata za potrebe selekcije i dijagnostike u različitim sustavima i organizacijama, no iako se Indeks profila emocija u Hrvatskoj koristi već dugi niz godina iznimno su rijetka istraživanja u kojima je primjenjivan. Ono što dodatno doprinosi značaju ovog istraživanja je i činjenica da je obrada rađena na velikom uzorku ispitanika (N=1366) što omogućuje i olakšava donošenje zaključaka o dobivenim rezultatima.

Također, razmatrajući dobivene rezultate može se doprinijeti unaprjeđenju socijalno pedagoške prakse i tretmana u zatvorskom sustavu. Može se dobiti uvid u to koje su osobine ličnosti istaknutije i zastupljenije kod počinitelja različitih tipova kaznenih djela te u skladu s time prilagoditi pojedine tretmanske aktivnosti zatvorenikovim potrebama. Primjerice, Buđanovac i Vukosav (2001; prema Mejovšek i sur., 2007) navode kako zatvorenici koji imaju izražene agresivne osobine ličnosti negativnije percipiraju tretmanske aktivnosti te su češće stegovno kažnjavani. Uspoređujući taj nalaz i nalaz ovog istraživanja može se doći do informacija koje su to skupine zatvorenika agresivnije te u skladu s time prilagođavati tretman. Nadalje, važne su i informacije o osobinama ličnosti povratnika i prvoosuđenih zatvorenika. Proučavajući rezultate ovog istraživanja vidljivo je da su to dimenzije agresivnosti i opozicionalnosti prema kojima se povratnici značajno razlikuju od prvoosuđenih. Usmjeravanjem tretmana prema navedenim dimenzijama može se utjecati na smanjenje recidivizma kod povratnika. Također, uočavanjem viših rezultata na dimenzijama opozicionalnost i agresivnost kod osuđenika koji su prvi puta na izdržavanju kazne zatvora mora se uzeti u obzir da postoji veća mogućnost recidivizma nego kod zatvorenika koji nemaju izražene navedene dimenzije. To je posebice važno kada uzmemo u obzir svrhu kažnjavanja koja se odnosi na ostvarivanje specijalne prevencije odnosno da se spriječi počinitelja da ponovno počini kazneno djelo te da se na taj način društvo zaštiti od kriminaliteta. Na kraju, rezultati pokazuju da se muškarci i žene razlikuju u određenim osobinama ličnosti, ali i da postoje i neke sličnosti. Razlike u osobinama ličnosti upućuju i na postojanje razlika u potrebama zatvorenica zbog čega bi se trebalo raditi na promjeni dosadašnje prakse u kojoj se zatvorenicama nude skoro pa identične tretmanske aktivnosti kao i zatvorenicima (Šućur i Žakman Ban, 2005). To je posebice važno ako uzmemo u obzir saznanja do kojih dolaze autorice Chesney-Lind i Sheldon (2013) u kojem navode kako žene, za razliku od muškaraca, koje čine kaznena djela najčešće imaju dugu povijest viktimizacije tijekom djetinjstva, ali i tijekom kasnijeg života.

Budući da je ovim istraživanjem utvrđeno da nema statistički značajnih razlika između počinitelja kaznenog djela silovanja i spolnog odnošaja s djetetom, u budućnosti bi bilo vrijedno provesti istraživanje ovog tipa u kojem bi se seksualni delikti, kao skupina kaznenih djela, uspoređivali s počiniteljima drugih kaznenih djela kako bi se utvrdilo postojanje eventualnih razlika.

5. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje bavi se ispitivanjem razlika u dimenzijama Plutchikovog indeksa profila emocija (PIE) na skupini zatvorenika koji su 2013. godine boravili u Centru za dijagnostiku Zagreb. Rezultati istraživanja odstupaju od američkih normi na način da ispitivani zatvorenici postižu niže rezultate od prosječnih vrijednosti instrumenta. No, unatoč tome utvrđene su razlike u dimenzijama u svim istraživanim problemima.

Prvi problem bio je utvrditi postoje li razlike u dimenzijama PIE upitnika između muškaraca i žena odnosno zatvorenika i zatvorenica. Rezultati ukazuju na postojanje statistički značajne razlike u dimenzijama *nekontroliranost* i *opozicionalnost* u kojima zatvorenici postižu više rezultate. Također, statistički značajna razlika vidljiva je i u dimenziji *deprivacija* u kojoj više rezultate postižu zatvorenice što je u skladu s prethodno postavljenim očekivanjima. Ono što kod ovog problema istraživanja iznenađuje u određenoj mjeri je nalaz da u dimenziji *agresivnosti* nema statistički značajnih razlika između zatvorenika i zatvorenica iako se očekivalo da će viši rezultat postizati muškarci. Nadalje, u dimenzijama *samozaštite*, *eksploracije*, *reprodukcije* i *inkorporacije* također nema statistički značajnih razlika između ovih dviju skupina. Ovakav rezultat upućuje na sličnosti u osobinama ličnosti između zatvorenika i zatvorenica. Jedno od mogućih objašnjenja ove pojave nude Chesney- Lind i Sheldon (2013) na način da ukazuju na sličnosti u rizičnim čimbenicima kod muškaraca i žena koji utječu na razvoj antisocijalnog ponašanja (siromaštvo, teškoće prilikom obrazovanja, disfunkcionalne obitelji, izloženost nasilju, zloupotreba sredstava ovisnosti i drugo). Navedeni čimbenici mogu doprinijeti razvoju osobina ličnosti koje se dovode u vezu s činjenjem kaznenih djela.

Drugi problem istraživanja bio je utvrditi postoje li razlike u dimenzijama Indeksa profila emocija (PIE) između zatvorenika koji su prvi puta na izdržavanju kazne zatvora (prvoosuđeni) i onih koji su više puta izdržavali kaznu zatvora (povratnici). Dobiveni rezultati ukazuju na

statistički značajne razlike u nekoliko dimenzija. Prvoosuđeni postižu značajno više rezultate u dimenzijama *reprodukcija*, *inkorporacija*, *samozaštita* kao i na *bias* skali. S druge strane, povratnici postižu više rezultate na dimenzijama *opozicionalnosti* i *agresivnosti*, dok u dimenzijama *nekontroliranosti*, *deprivacije* i *eksploracije* nema statistički značajnih razlika. Očekivane razlike postignute su u dimenziji *inkorporacija* kod prvoosuđenih i u dimenzijama *opozicionalnosti* i *agresivnosti* kod povratnika, dok razlike u dimenziji *samozaštite* i *nekontroliranosti* nisu u skladu s unaprijed postavljenim očekivanjima.

Treći problem istraživanja sastojao se u uspoređivanju rezultata Indeksa profila emocija između počinitelja različitih skupina kaznenih djela. U tu svrhu uspoređivane su četiri različite skupine: ubojstvo, zloupotreba opojnih droga, razbojništvo i teška krađa. Prvotno je zamišljeno i uspoređivanje rezultata počinitelja silovanja i spolnog zlostavljanja djeteta s drugim skupinama kaznenih djela, no zbog malog broja u odnosu na druge skupine to se nije izvršilo. Naknadno je izvršena usporedba počinitelja silovanja i spolnog zlostavljanja djeteta te je utvrđeno da između ove dvije skupine nema statistički značajnih razlika ni u jednoj dimenziji. Što se tiče ostalih kaznenih djela, u gotovo svim dimenzijama su utvrđene statistički značajne razlike. Razlika nema isključivo u dimenzijama *samozaštite* i *eksploracije*. U dimenziji *reprodukcije* počinitelji kaznenog djela zloupotrebe opojnih droga postižu više rezultate od počinitelja teških krađa i ubojstava, dok u odnosu na počinitelje razbojništava nema statistički značajne razlike. Počinitelji teških krađa ne razlikuju se značajno od počinitelja ubojstava i razbojništava, dok počinitelji razbojništava postižu više rezultate od počinitelja ubojstava. U dimenziji *inkorporacija* više rezultate postižu počinitelji kaznenog djela zloupotrebe opojnih droga u odnosu na počinitelje teških krađa i ubojstava, dok u odnosu na počinitelje razbojništava nema statistički značajnih razlika. U navedenoj dimenziji ne razlikuju se počinitelji teških krađa u odnosu na počinitelje razbojništava i ubojstava, dok počinitelji razbojništava postižu značajno više rezultate u odnosu na počinitelje ubojstava. Kada gledamo dimenziju *nekontroliranost*, može se primijetiti kako počinitelji razbojništava postižu više rezultate od počinitelja ubojstava dok u odnosima i kombinacijama drugih kaznenih djela nema statistički značajnih razlika. U dimenziji *deprivacija* utvrđena je statistički značajna razlika kod počinitelja ubojstava u odnosu na gotova sva druga uspoređivana kaznena djela na način da počinitelji ubojstava postižu značajno više rezultate, osim između počinitelja razbojništava i ubojstava gdje nema statistički značajne razlike. U odnosima između drugih kaznenih djela nema utvrđenih statistički značajnih razlika u dimenziji *deprivacija*. U dimenziji *opozicionalnost* utvrđena je statistički značajna razlika između počinitelja ubojstava i

počinitelja kaznenog djela zloupotrebe opojnih droga u kojoj počinitelji ubojstava postižu više rezultate. U odnosima između drugih skupina počinitelja nema utvrđenih statistički značajnih razlika. Dimenzija *agresivnost* je u skladu s očekivanjima dominantno zastupljena višim rezultatima kod počinitelja ubojstava. Tako se počinitelji ubojstava značajno razlikuju od gotovo svih drugih počinitelja osim razbojništava u čijem odnosu nema statistički značajne razlike. Na kraju, na *bias* skali počinitelji kaznenog djela zloupotrebe opojnih droga, teških krađa i razbojništava postižu značajno više rezultate od počinitelja ubojstava, dok u drugim kombinacijama nema statistički značajnih razlika.

Rezultati ovog istraživanja značajni su zbog nekoliko razloga. Najznačajniji je svakako taj što oni mogu doprinijeti razvoju tretmanske prakse u kaznionicama i zatvorima. Ovim rezultatima može se u određenoj mjeri predvidjeti tijek izdržavanja kazne zatvora, postojanje eventualnog rizika od recidivizma i povećati osjetljivost na potrebe različitih skupina zatvorenika.

6. LITERATURA

- Baškovac-Milinković, A., Bele-Potočnik, Ž., Hruševar, B. i Rojšek, J. (1986). *PIE Profil indeks emocija, priručnik*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za produktivnost dela Ljubljana, Centar za psihodiagnostična sredstva.
- Blickle, G., Schlegel, A., Fassbender, P. i Klein, U. (2006). Some personality correlates of business white-collar crime. *Applied Psychology*, 55(2), 220-233.
- Bojanić, I. i Mrčela, M. (2006). Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 431-449.
- Bosanac, D. (2008). Empatija kod ovisnika s pridruženim dijagnozama poremećaja osobnosti, shizofrenije i ostalih psihotičnih poremećaja. *Medicina Fluminensis*, 44(3-4), 289-296.
- Brooner, R. K., King, V. L., Kidorf, M., Schmidt, C. W. i Bigelow, G. E. (1997). Psychiatric and substance use comorbidity among treatment-seeking opioid abusers. *Archives of General psychiatry*, 54(1), 71-80.
- Buđanovac, A. i Jandrić, A. (2002). Stavovi konzumenata o nekim aspektima problematike droga i prevenciji u odnosu na učestalost korištenja i vrste droga. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(2), 175-190.
- Butorac, K. (2010). Neka obilježja osobnosti kao prediktivni čimbenici zlouporabe i ovisnosti o drogama i alkoholu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18(1), 79-98.
- Chesney-Lind, M., i Shelden, R. G. (2013). *Girls, delinquency, and juvenile justice*. John Wiley & Sons.
- Coggans, N. i McKellar, S. (1994). Drug use amongst peers: peer pressure or peer preference?. *Drugs: education, prevention and policy*, 1(1), 15-26.
- Collins, J. M. i Schmidt, F. L. (1993). Personality, integrity, and white collar crime: A construct validity study. *Personnel Psychology*, 46(2), 295-311.
- Damjanović, I., Šarić, J. i Mikšaj-Todorović, L. (2000). Neki problemi tretmana osuđenih osoba u Republici Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 8(1-2), 103-116.
- Doležal, D. (2009). Kriminalna karijera i kriminalni životni stil. *Doktorska disertacija*. Zagreb: Odsjek za kriminologiju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu.
- Drapalski, A., Youman, K., Stuewig, J. i Tangney, J. (2009). Gender differences in jail inmates' symptoms of mental illness, treatment history and treatment seeking. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 19(3), 193-206.
- Državni zavod za statistiku (2016). Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.dzs.hr/>

- Farkaš, R. i Žakman-Ban, V. (2006). Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/ca s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobujnosti. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 957-990.
- Gavin, H. (2014). *Criminological And Forensic Psychology*. London: Sage.
- Gundersen, K. K. (2010). Reducing behaviour problems in young people through social competence programmes.
- Horga, S. i Drenovac, M. (1994). Odnos između osobina ličnosti i procjene trenutnog emocionalnog stanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 2(2), 109-117.
- Jadrešin, A. i Mustapić, J. (2014). Žene koje čine kaznena djela. *Život i škola*, 32(2), 129-136.
- Jerković, D. i Maglica, T. (2015). Razvojno-psihopatološka perspektiva na komorbidni granični poremećaj osobnosti i poremećaje povezane s uporabom sredstava ovisnosti. *Magistra Iadertina*, 9(1), 137-152.
- Jurjak, I. (2015). Obilježja pasivnog socio-ekonomskog statusa i ranijeg delinkventnog ponašanja počinitelja ubojstva. Zagreb: *Diplomski rad, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu*.
- Kazneni zakon (2015). NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15. Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>
- Kovačević, R. i Kecman, B. (2007). Komparativna analiza osobina ličnosti izvršilaca seksualnih, imovinskih i delikata protiv života i tela. *Engrami*, 29(1-2), 5-20.
- Kovčo Vukadin, I. (2011). Analiza dinamike i strukture kriminaliteta u Republici Hrvatskoj u razdoblju između dviju velikih reforma kaznenog zakonodavstva (1997--2011.). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 18(2), 359-416.
- Kurbalija, D. (2006). Struktura testa profil indeks emocija. *Psihologija*, 39(3), 343-359
- Lasić, K. (2013). Odgojne vrijednosti u ovisničkim komunama. *Putokazi–znanstveni časopis Fakulteta društvenih znanosti dr. Milenka Brkića*, 1(1), 13-24.
- Levin, S. i Stava, L. (1987). Personality characteristics of sex offenders: A review. *Archives of Sexual Behavior*, 16(1), 57-79.
- Lokas, M. i Bouillet, D. (2006). Rodne razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika zagrebačkih osnovnih škola: procjene razrednika. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(2), 1-12.
- Maloić, S., Mažar, A. i Jandrić Nišević, A. (2014). Zlouporaba droga–pristupi, paradigme i načini rada u okviru probacije. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(3), 481-508.
- Marinić, D. i Pučić, T. (2011). Odnos faktora ličnosti i nekih dinamičkih osobina kognitivnog sustava. *Život i škola*, 26(2), 114-133.

- Martinjak, D. (2003). Karakteristike počinitelja i žrtava, te situacija kaznenog djela silovanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 11(1), 93-104.
- Međedović, J. (2009) Bazična struktura ličnosti i kriminalitet. *Primenjena psihologija*, 2(3), 339-367.
- Mejovšek, M. (2001). *Uvod u penološku psihologiju*. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Mejovšek, M., Buđanovac, A. i Šućur, Z. (2001). Usporedba između recidivista i nerecidivista s obzirom na agresivnost i socioekonomski status. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 37(2), 91-100.
- Mejovšek, M., Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M. i Šarić, J. (2007). Percepcija psihosocijalne klime i osobine ličnosti zatvorenika. *Kriminologija i socijalna integracija*, 15(1), 1-76.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Develoepmental Taxonomy. *Psychological Review*. 100. 674-701
- Mršić Husar, S. (2008). PIE profil kod veterana Domovinskog rata s kroničnim PTSP-om. *Suvremena psihologija*, 11(2), 273-285.
- Neisser, U. (1963). The imitation of man by machines. *Science*, 139, 193-197.
- Novaković, M. (2009). Forenzički značaj homicida. *Medicinski pregled Novi Sad*, 62(7-8), 358-362.
- Okami, P. i Goldberg, A. (1992). Personality correlates of pedophilia: reliable indicators?. *The Journal of Sex Research*, 29(3), 297-328.
- Panton, J. (1974). Personality Differences Between Male and Female Prison Inmates Measured by the MMPI. *Criminal Justice and Behavior*, 1(4), 332-339.
- Pavliček, J., Milivojević Antoliš, L. i Matijević, A. (2012). Neke rodne karakteristike počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19(2), 917-934.
- Plutchik, R. (2001). The Nature of Emotions Human emotions have deep evolutionary roots, a fact that may explain their complexity and provide tools for clinical practice. *American Scientist*, 89(4), 344-350.
- Plutchik, R. (2006). Emocije u psihoterapijskoj praksi – kliničke implikacije teorije afekata. *Beograd: Centar za primenjenu psihologiju Beograd*.
- Plutchik, R. i Kellerman, H. (1968). Emotion-trait interrelations and measurment of personality. *Psychological Reports*, 23, 1107-1114.

- Raymond, N., Coleman, E., Ohlekring, F., Christenson, G. i Miner, M. (1999). Psychiatric Comorbidity in Pedophilic Sex Offenders. *The American Journal of Psychiatry*, 156(5), 786-788.
- Sarasalo, E., Bergman, B. i Toth, J. (1996). Personality traits and psychiatric and somatic morbidity among kleptomaniacs. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 94(5), 358-364.
- Šarić, J. i Raboteg-Šarić, Z. (2013). Prediktori zatvorskog recidivizma nakon izdržavanja prve zatvorske kazne. *21. godišnja konferencija hrvatskih psihologa*.
- Šućur, Z. i Žakman-Ban, V. (2005). Značajke života i tretmana žena u zatvoru. *Društvena istraživanja Zagreb*, 6(80), 1055-1079.
- Vlaškalčić, Ž. i Vlaški, M. (2006). Psihijatrijska, psihološka i socijalna obeležja seksualnih delikvenata. *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije*, 41, 203-2011.
- Vukosav, J., Jelaš, I. G. i Sindik, J. (2014, siječanj). Razlikovna psihološka i socioekonomska obilježja počinitelja nasilničkog kriminaliteta. *22. godišnja konferencija hrvatskih psihologa s međunarodnim sudjelovanjem*.
- Zelenbrz, J. (2005). Provjera Plutchikovog indeksa profila emocija (PIE) u selekcijskoj situaciji. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Warren, J., Burnette, M., Carol South, S., Chauhan, P., Bale i R., Friend, R. (2002). Personality Disorder and Violence Among Female Prison Inmates. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 30(4), 502-509.
- Weiner (2009). Gender and Education in Europe: A literature overview. U: Vassiliou, A. (Ur.) *Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe*. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. 15-33 str.